

SISUKORD

PEADIREKTORI EESSÕNA	2
PERSONAL JA KOOLITUS	3
SUHTED AVALIKKUSEGA.....	4
PÕHISEADUSLIKU KORRA KAITSE	6
VASTULUURE	9
RIIGISALADUSE KAITSE.....	10
TÖÖSTUSJULGEOLEK	11
RAHVUSVAHELISE TERRORISMI ENNETAMINE.....	13
KORRUPTSIOONIVASTANE VÕITLUS.....	21
INIMSUSEVASTASTE KURITEGUDE UURIMINE	26

HEA LUGEJA! NAGU JUBA TRADITSIOONIKS KUJUNENUD, ANNAB TEIE KÄES OLEV, ARVULT VIIES, KAITSEPOLITSEIAMETI AASTARAAMAT LÜHIÜLEVAATE MEIE OLULISEMATEST TÖÖDEST JA TEGEMISTEST 2002. AASTAL.

Kaitsepolitsei peamised ülesanded on jäänud samaks – riigi sisejulgeoleku tagamine, vastuluure, terrorismivastane võitlus, riigisaladuse kaitse ning korruptsiooni paljastamine kõrgemate riigiametnike seas. Nende ülesannete täitmiseks oleme teinud ja teeme ka edaspidi koostööd nii siseriiklikul kui ka rahvusvahelisel tasandil, suunates oma jõud just ennetavale tegevusele. Tõhusam on riigi julgeolekut ja õiguskorda kahjustavaid sündmusi ja tegusid ennetada, kui hiljem tegelda tagajärgede likvideerimise ja süüdlaste tuvastamisega. Hea näitena erinevate institutsioonide vahelisest efektiivsest ja koordineeritud koostööst möödunud aastal võib esile tuua Eurovisiooni lauluvõistluse läbiviimise Tallinnas. Just selle sündmusega tõendas Eesti kujukalt kogu maailmale, et suudab edukalt toime tulla mistahes rahvusvaheliste suurürituste sujuva ja turvalise korraldamisega.

2002. aasta läheb kindlasti Eesti riigi ja eesti rahva ajalukku vähemalt kahe olulise tähise poolest. Novembris sai Eesti Vabariik kutse liituda maailma võimsaima rahvusvahelise kaitsealase organisatsiooni ehk Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsiooniga (NATO). Samuti jõudsid lõpule Euroopa Liiduga peetavad läbirääkimised liitumistingimuste osas. Kuna nimetatud sündmustega seonduvalt kasvab pidevalt Eesti riigi “atraktiivsus” ebasõbralike luureteenistuste silmis, siis pöörame edaspidi järjest suuremat tähelepanu vastuluurele. Püüame tagada, et nendes küsimustes lõplike otsuste langetamine ei oleks mõjutatud välisriikide luureorganisatsioonide manipulatsioonidest.

NATO-lt ühinemiskutse saamisega algas senisest tõhusam koostöö Eesti ja NATO vahelise turvalisuse tagamiseks ning julgeoleku kindlustamiseks. Ühinemise korral suureneb tunduvalt ka Kaitsepolitsei ameti kui Eesti vastuluureorgani vastutus, sest NATO liikmesriigiks olemine seab meile ülesande paljastada kogu liikmeskonna vastu suunatud luuretegevust.

Nii NATO kui Euroopa Liit võtavad osa ülemaailmsest terrorismivastasest võitlusest. Loomulikult on iga riigi julgeolekuasutustel oluline roll terrorismivastases võitluses. Olen kindel, et suudame olla väärikas partner teistele liikmes- ja kandidaatriikidele meie ühiste ülesannete täitmisel.

Ka Kaitsepolitsei ameti panus Eesti riigi korruptsioonivastasesse võitlusesse on aasta-aastalt suurenenud. Kõrgemate riigiametnike korruptsioonijuhtumite järjest edukamale paljastamisele on ühest küljest kaasa aidanud suurenevate ressursside suunamine kõnealusesse valdkonda, teisest küljest aga meie ametnike kasvavad kogemused erinevate pettuseskeemide ja muude kuritegude tuvastamiseks. Samas on tippkorruptsiooni paljastamisel ja ennetamisel lähiaastatel veel palju ära teha.

Oleme jätkuvalt seisukohal, et iga ametkond ja iga kodanik saab kaasa aidata riigi paremale julgeoleku tagamisele, samuti kuritegevusevastasele võitlusele ja turvalisele elukeskkonna kujundamisele. Kaitsepolitsei teeb omalt poolt kõik, et meile pandud ülesandeid edukalt täita.

Huvitavat lugemist ja meeldivat koostööd soovides.

PERSONAL JA KOOLITUS

Kaitsepolitsei ameti töötajaskonda iseloomustasid 2002. aastal (nagu paaril eelneval aastalgi) kaks märksõna: noorus ja töökogemuste kasv. Politseiametnike keskmine vanus kasvas aasta jooksul vaid kolm kuud, ulatudes 33 aastani. Seejuures ei ole rohkem kui pool töötajatest veel oma 30. sünnipäeva tähistanud. Ameti keskmine teenistusstaaž aga küünib juba 6 aastani. Kogenud töötajatelt oodatakse ja nõutakse ühelt poolt järjest suuremat tööpanust, samas leiab nende hea töö teiselt poolt ka traditsiooniliselt kõrget tunnustamist riiklikul tasandil. Eesti riigile ja rahvale osutatud teenete eest annetas Vabariigi President Vabariigi aastapäeval, 24. veebruaril 2002 riiklikud autasud mitmele kaitsepolitseiametnikule. Politseipäeval autasustati teenistuskohustuste silmapaistvalt hea ja kauaaegse täitmise eest III klassi politsei teeneteristiga 4 kaitsepolitseiametnikku. Siseministeriumi tänukirjaga vääristati 2002. aastal kokku 11 ametnikku, neist kolm pälvisid ka hinnalise kingituse. Ühele töötajale omistas Kaitsepolitsei amet ise traditsioonilise Aasta kaitsepolitseiniku nimetuse koos nimelise tulirelva ja märgiga.

Personalitööd Kaitsepolitseiametis iseloomustab pidev areng. Kui 2001. aastal korraldati ümber personalitööd tegevate ametnike töökorraldus, siis 2002. aastal keskenduti uute personalivaliku põhimõtete juurutamisele. Muudatuste eesmärgiks on olemasolevate (piiratud) ressursside senisest veelgi säästlikum kasutamine. Eriteenistuse edu ja efektiivse aluseks on eelkõige haritud ametnikud. Kaitsepolitsei ameti töötajatest on kõrgharidusega 47,5%. Kaitsepolitsei ameti üheks põhimõtteks on igati toetada ka ametnike õppimist.

Aasta-aastalt on kasvanud ametnike täiendkoolituse maht ja paranenud selle kvaliteet. Suurem osa 2002. aasta koolitusest toimus ametisiselt ning teemad olid valdavalt seotud kaitsepolitseinike igapäevase töö ja seda reguleerivate seadustega. Loengute ettevalmistamise ja läbiviimise peamine koormus langes kõrgematele ametnikele. Koostöös väliskolleegidega korraldasime oma töötajatele mitu olulist kursust, mis seondusid peamiselt terrorismivastaseks võitluseks vajalike oskuste lihvimise ja operatsioonide juhtimisega. Siseministeriumi või teiste Eesti valitsusasutuste vahendusel peamiselt välismaiste koostööpartnerite poolt korraldatud koolitusüritusi, milles osalesid ka meie ametnikud, oli kokku 27. Sellistel koolitustel õppisid meie ametnikud paremini tundma tolli tööd, samuti terrorismi- ja korruptsioonivastast võitlust ning massihävitusrelvade ebaseadusliku leviku (proliferaatsioon) tõkestamise küsimusi.

Tulenevalt Eesti peatsest integreerumisest Euroopa Liidu struktuuri, viidi 2002. aastal Hollandi ekspertide kaasabil Kaitsepolitseiametis läbi omapärane ametnike õiguskuulekuse uuring. Kasutati sama metoodikat ja samu kriteeriume, mille abil on viimaste aastate jooksul hinnatud Hollandi Kuningriigi erinevate riigiasutuste ning kohalike omavalitsuste organite õiguskuulekust ning sisemist vastupanuvõimet korruptsioonile.

Uuringu esimeses etapis küsitleti kõiki politseidirektoreid, kes hindasid, millised riskantsed toiminguid kaasnevad konkreetse ametikohaga temale alluvas osakonnas. Võimalikud riskantsed toimingud olid eelnevalt jaotatud viide põhirühma – teave, raha, kaubad ja teenused, lubade andmine, meetmete rakendamine. Uuringu tulemusest järeldub, et kuigi potentsiaalselt riskantseid toiminguid esineb

Kaitsepolitsei ametis suhteliselt palju, on nende korrupsiooniohtlikkuse esinemisvõimalus olenevalt töötaja ametikohast ja tööülesannetest samas suhteliselt erinev.

Õiguskuulekuse seisukohalt hinnati kõige riskantsemateks toiminguteks riigisaladuseks tunnistatud teabe ja muu avalikustamisele mittekuuluva teabega seonduvaid toiminguid ning teabehanke ja jälitusrahade jaotamist/kasutamist. Tulemus on küllaltki loogiline, kuna nimetatud tegevused on seostatavad kaitsepolitsei peamiste ülesannetega ning nendega puutuvad kokku enamus ametnikke.

Uuringu teises etapis küsitleti eraldi kõiki ametnikke, eraldi küsitlus korraldati uutele töötajatele koos personalitöötajatega. Töötajate küsitlus oli anonüümne. Uute töötajate ja personalitöötajate küsitluse eesmärgiks oli välja selgitada, kas uut töötajat teavitatakse töölevõtmisel piisavalt aususe ja eetilise küsimustest, kas ametijuhendid on piisavad selleks, et nad tegutseksid õiguskuulekalt ning kas personalitöötajad peavad kehtestatud töölevõtu protseduuridest kinni. Uuringu tulemuste kokkuvõttena võib öelda, et Kaitsepolitsei ametis kontrollitakse uute töötajate usaldusväärust põhjalikult.

Kõigi ametnike hulgas läbi viidud ankeetküsitluse vastused viitavad üldjoontes sellele, et politseidirektorite ja alluvate arusaamad õiguskuulekast käitumisest ning riskantsetest toimingutest oma töökohustuste täitmisel on sarnased. Riskantsed toimingud, mis vajavad ametnike arvates paremat reguleerimist, on igapäevases töös tihti kasutatavad ning seetõttu tuleb nende valdkondade sisemise regulatsiooni efektiivsust pidevalt hinnata. Ametnike arvates on neil reaalses töös rohkem pädevusi ja vastutust kui ametijuhendiga määratud. Positiivseks tuleb lugeda asjaolu, et absoluutne enamus ametnikest peab enne tema pädevusse mittekuuluva toimingu teostamist nõu struktuuriüksuse juhiga.

Läbiviidud uuring andis objektiivse pildi ametnike arusaamadest õiguskuulekusest ning korrupsiooniohtlike suhete vältimisest. Uuringu tulemused on aga edasise töö aluseks nii ametnike koolituse planeerimisel kui ka uute sisemiste juhendite koostamisel.

SUHTED AVALIKKUSEGA

Nagu juba heaks traditsiooniks kujunenud, peab Kaitsepolitsei amet igal aastal politseipäeval (12. novembril) meeles kahte riigiametnikku, kelle toetus kaitsepolitseile mingis konkreetses valdkonnas on aidanud ühiselt ja edukalt tagada riigi õiguskorda ja kodanike turvalisust. 2002. aasta politseipäeval autasustati siseministri käskkirja alusel nimelise tulirelvaga Maksuameti peadirektorit Aivar Sõerdi. Kaitsepolitsei peadirektori käskkirjaga aga anti kaitsepolitsei teeneteplaat Sideameti peadirektorile Jüri Jõemale.

Ajakirjandusväljaannete ja rahvusvaheliste uudisteagentuuride kõrgendatud huvi kaitsepolitsei tegemiste vastu püsis ka 2002. aastal. Kui ühe soliidse eesti ajalehe mõneti valuline reaktsioon Kaitsepolitsei ameti 2001. aasta aastaraamatus kirjeldatud "aktiivsete meetmete" temaatikale kõrvale jätta, käsitleti meie tegemisi ja

seisukohavõtte Eesti meedias valdavas enamuses objektiivselt, neutraalselt ja emotsioonivabalt. Rahvusvahelises meedias leidis oodatult ja tavapäraselt kõige enam käsitlemist inimsusevastaste kuritegude uurimine.

Ent Kaitsepolitseiamet ei tutvusta ennast ja oma tegevust mitte ainult ajakirjanduse vahendusel või pressiteadete kaudu. Meie töötajad osalevad üsna sageli ka mitmesugustel konverentsidel, seminaridel ja erinevate asutuste-organisatsioonide pidupäevakoosolekutel. Ühe omapäraseima valdkonnana on kaitsepolitsei kõrvuti teiste riiklike institutsioonidega juba mitmeid aastaid olnud aktiivselt tegev isamaalise kasvatuse püsiekspositsiooni "Lõuna-Eesti Ühistöö" loomisel ja täiendamisel.

Püsiekspositsioon "Lõuna-Eesti Ühistöö" avati Valgas Pikk tänav 16 küll juba 29. septembril 2000 väga paljude asutuste ja Lõuna-Eesti elanike kaasabil, kuid ekspositsiooni täiendamise protsess on pidev ning jätkuv, nagu kogu Eesti riigi ning tema institutsioonide ülesehitamine.

Algselt oli tõepoolest tegemist kohalike entusiastide ettevõtmisega, mis haaras peamiselt Lõuna-Eesti maakondi ning sealset rahvast. Viimase aasta jooksul on püsiekspositsioon kogunud laiemat toetuspinda ning muutunud üldrahvalikuks. Kui Kaitsepolitsei ameti poolt osales algselt nimetatud projektis üksnes Lõuna-Eesti osakonna Valga büroo, siis nüüdseks teeb seda Kaitsepolitsei amet tervikuna. Sarnast tendentsi võib täheldada ka teiste projekti haaratud riigiasutuste puhul.

Püsiekspositsioon tihendab ühelt poolt kontakte erinevate riigiasutuste vahel, teiselt poolt aga aitab riigiasutusi rahvale lähemale tuua. Asjaolu, et isamaalist kasvatust ning riigi julgeolekut kajastav ekspositsioon on rahva poolt omaks võetud ning kogunud toetajaid, on igati tervitatav, sest riigi julgeoleku ning riigikaitse tagamine pole võimalik ilma rahva toetuse ning osaluseta. Üldsuse huvi näitab seegi, et kahe aastaga on ekspositsiooni külastanud üle 4000 inimese, mis Valga-suurust linna arvestades on väga hea tulemus.

Ettevõtmisel on kindlasti ka regionaalpoliitiline tähtsus: on tähtis, et noored näeksid väljaspool suuremaid keskusi toimuvat ning veenduksid, et sealgi suudetakse midagi ära teha. Kuigi ekspositsioon oli algselt peamiselt suunatud isamaalise kasvatuse läbiviimisele noorte hulgas, on see kogumina aidanud kaasa riigiasutuste tutvustamisele üldiselt.

Sise- ja välisekspositsioon kajastab järgmisi teemasid:

- * Eesti Piirivalve ajalugu Eesti-Läti piiril 1918. aastast tänapäevani;
- * Eesti riigikaitse ajalugu aastatel 1918-1945;
- * Valga Politseiprefektuuri ja kaitsepolitsei ajalugu ja tänapäeva;
- * mitmesugust sõjatehnikat;
- * relvi, millega on Eestimaal viimase sajandi vältel sõditud;
- * väljapanekut padrunitest ja püssirohtudest;
- * piirivalve, sõjaväe ja õiguskaitseorganite riidevarustust

PÕHISEADUSLIKU KORRA KAITSE

Minevikuks muutunud 2002. aasta tõendas veel kord selgelt, et 1990-ndate aastate algusele nii iseloomulik olnud Moskva-meelne (post)kommunistlik ideoloogia kulgeb ajaloo seaduspärasustest tulenevalt pöördumatult oma lõpliku hääbumise suunas. Kohaliku vene kogukonna integratsioon Eesti ühiskonda kulgeb normaalselt ja rahulikult - sõltumata üksikute vanameelsete ponnistustest mängida edasi "venelaste ühtsuse" kaardiga. Venelaste rahvusliku separatismipoliitika jutlustajate läbikukkumise ilmekaimaks näiteks kujunesid Eesti viimased kohalike omavalitsuste valimised, kus eelmainitud kontingendi poolt hääletanute üldarv osutus marginaalseks ega mõjutanud üldist valimistulemust.

Tulenevalt kommunismiideoloogia ja selle äärmusvormide (näiteks Kirde-Eesti separatism ja Eestist eraldumise taotlused) lüüasaamisest, peab kaitsepolitsei üha enam tähelepanu pöörama Venemaal sündinud ja pead tõstvale uue laine ekstremismile, mille markantseimaks esindajaks on hetkel Natsionaalbolševistlik Partei. Asjaolu, et alljärgnevalt kirjeldatavad organisatsioonid on Eesti territooriumil väikesearvulised või peaaegu esindamata, ei maksa alahinnata: kõnealuste liikumiste ideoloogia ja tegevusmeetodid on sarnased maailmas üldlevinud ekstremismile. Samuti on nende organisatsioonide liikmed sattunud nii Venemaal kui ka Läti Vabariigis eeluurimise alla kahtlustatuna terroristlike aktide ettevalmistamises ja läbiviimises.

Võitlus vasakäärmusluse ehk vene ekstremismiga Natsionaalbolševistlik Partei (NBP)

Kõige aktiivsemaks ja ohtlikumaks Venemaalt lähtuvaks äärmusliikumiseks on jätkuvalt vasakäärmuslik Natsionaalbolševistlik Partei, mille tegevus on alates 2000. aastast järjest rohkem kaldunud poliitilisele ekstremismile ja terrorismile. Alates 2001. aasta maist on NBP liider Eduard Limonov (kodanikunimega Savenko) istunud Venemaa Föderaalse Julgeolekuteenistuse eeluurimisisolaatoris süüdistatuna tulirelvade, laskemoona ja lõhkeainete ebaseaduslikus omamises.

Vaatamata NBP liidri Eduard Limonovi vahi alla võtmisele Venemaa õiguskaitseorganite poolt ning mitmete NBP liikmete kriminaalvastutusele võtmisele Ukrainas ja Lätis, jätkasid Venemaal vabaduses viibivad limonovlased oma aktsioone üha laiemas ulatuses. Natsionaalbolševistliku Partei tegevus osutab selgelt, et tegemist on erinevate riikide (Läti, Ukraina, Eesti, samuti Venemaa ise) avaliku julgeoleku seisukohalt ohtliku organisatsiooniga, mille liikmed ja formeeringud võivad toime panna erinevaid kuritegusid, alates avaliku korra rikkumisega ja lõpetades reaalsete terroriaktidega.

Praegu edestab Natsionaalbolševistlik Partei oma vanglas istuvate liikmete arvu poolest kõiki teisi Venemaa radikaalseid ja ekstremistlikke organisatsioone. Sellega seoses on Venemaa justiitsministeerium esitanud Moskva ringkonnakohtule nõudmise katkestamiseks NBP tegevuse juriidilise isikuna. 26.07. 2002 keelustati Venemaal kohtuotsusega ka natsionaalbolševistide ajalehe "Limonka" ilmumine, kuna väljaanne oli suunatud sotsiaalse vihkamise ja vaenu õhutamisele, kutsus üles võimuhaaramisele ja vägivaldsele konstitutsioonilise korra muutmisele ning

territoriaalse terviklikkuse rikkumisele, samuti propageeris sõda. Käesoleval ajal jätkab NBP "Limonka" trükkimist ja levitamist Ukraina kaudu.

Natsionaalbolševistliku Partei Eesti-vastane tegevus on seni väljendunud eelkõige Venemaal, Ukrainas ja Valgevenes asuvate Eesti välisesinduste vastu suunatud aktsioonides. Esitame alljärgnevalt aktsioonide kronoloogia.

06.03. 2002 toimus Eesti Vabariigi peakonsulaadi ees Sankt Peterburis NBP miiting, millega limonovlased protesteerisid "fabritseeritud dokumentide alusel peetud NKVD veteranide kohtuprotsessi" ja "venekeelse elanikkonna raske olukorra" vastu Eestis. Kanti mitmeid Eesti-vastaseid loosungeid stiilis "*Oma vanameeste eest lõikame kõrvad peast!*"

Ööl vastu **10.03. 2002** korraldas NBP Eesti peakonsulaadi vastu Sankt Peterburis vandalismiakti. Puruks visati hoone teise korruse aken ning hoone fassaadile soditi värviga kirjad "*NBP*" ja "*Tallinn - vene linn*".

26.10. 2002 toimusid natsionaalbolševistide miitingud Eesti välisesinduste ees Kiievis ja Sankt Peterburis, kus kanti Eesti-vastaseid plakateid ja hüüti mitmesuguseid üleskutseid. Loosungid olid samad nagu 2002. aasta kevadel: Tallinn ja Tartu - vene linnad. Kiievis põletati radikaalseima lahendusena ka Eesti lipp.

04.11. 2002 toimus miiting Eesti esinduse ees Minskis.

Ööl vastu **15.11. 2002** toimus järjekordne rünnak Eesti saatkonnale Moskvas. Taas määrati värviga saatkonna hoonet ning sündmuspaigale loobiti NBP lendlehti, millistes kurdeti vene veteranide tagakiusamist Eesti ametivõimude poolt.

25.11. 2002 toimus NBP miiting Moskvas limonovlaste tavapärase loosungite all.

Ööl vastu **26.12. 2002** avastas Sankt Peterburi miilits Eesti peakonsulaadi lähedal paikneva hoone hoovist limonovlaste peidiku, kust leiti värviballoone, üks suur suitsupomm ja pakk lendlehti.

Kõik eelmainitud NBP miitingud olid suunatud eelkõige endiste NSV Liidu julgeolekuasutuste töötajate toetuseks, kes on inimsusevastaste kuritegude eest Eestis kohtu alla antud või süüdi mõistetud. Samas on NBP miitingute käigus korduvalt ähvardanud ka omapoolsete vastumeetmetena mitmesuguste vägivallaaktidega Eesti suhtes.

NBP senine põhitegevus on olnud suunatud peamiselt Venemaa kodanike õiguste kaitsmisele välismaal, eriti Baltikumis. Viimasel ajal on aga aktsioonid omandanud uue suunitluse - NATO ja Euroopa Liidu vastasuse. Samuti on üha selgemalt täheldatav NBP aktsioonide pidev radikaalsemaks muutumine, kohati isegi terrorismi kalduvate meetodite kasutamine. Märgatavad on ka Natsionaalbolševistliku Partei püüded oma struktuuride leviala laiendada ning rohkem rahvusvahelist kõlapinda saavutada. Viimase eesmärgi saavutamise vahendiks on NBP valinud aktiivse vastupropaganda nii NATO tegevusele kui ka NATO ja Euroopa Liidu laienemisele. Organisatsiooni NATO-vastasust ilmestab kõige kujukamalt NBP poolt Prahast

toimuva NATO tippkohtumise ajal (22.11. 2002) läbi viidud aktsioon, kus kaks natsionaalbolševikku loopisid tomatitega NATO peasekretäri George Robertsoni.

Samuti on Kaitsepolitsei amet oma aktiivse vastutegevusega nurjanud Natsionaalbolševistliku Partei katsed luua Eestisse oma allorganisatsiooni. Eestisse püüab NBP laieneda eelkõige Läti organisatsiooni kaudu, kus NBP aktiivsed toetajad on koondunud mittetulundusühingusse "Pobeda", mille liidriks on praegu Venemaal redutav Vladimir Linderman.

Kuivõrd NBP muutub oma tegevuses üha radikaalsemaks ja püüab saavutada "rahvusvahelist haaret", siis ei saa välistada ka terroristlike aktide toimepanemist nimetatud organisatsiooni poolt. Esimesed ohumärgid ilmnesid juba 2002. aasta sügisel, kui 18.11. 2002 arreteeriti Lätis grupp NBP liikmeid, kellelt võeti läbiotsimisel ära suures koguses lõhkeainet (trotüül), tulirelvi, detonaatoreid ning hulgaliselt riigivõimu vägivaldse kukutamise üleskutsega lendlehti. Kolmele vahi all viibivale mittetulundusühingu "Pobeda" juhtfiguurile on esitatud süüdistused lõhkeaine ja relvade ebaseaduslikus hoidmises ning riigivõimu vägivaldse kukutamise katses. Venemaal viibiv ja sealsetelt võimudelt poliitilist varjupaika taotlev "Pobeda" liider Vladimir Linderman on kuulutatud rahvusvaheliselt tagaotsitavaks.

Seoses Eesti integreerumisega NATO-sse ja Euroopa Liitu ühelt poolt ning Natsionaalbolševistliku Partei aktiveerumisega ja radikaliseerumisega teiselt poolt prognoosib Kaitsepolitsei amet nii Eesti jätkuvat püsimist NBP "huviorbiidis" kui ka jätkuvaid Eesti-vastaseid aktsioone. Natsionaalbolševistlik Partei kui organisatsioon kujutab endast aga jätkuvalt ohtu mitte ainult Eesti, vaid kogu Baltikumi avalikule korrale.

VRÜ

Teine Eestis kanda kinnitada püüdnud Vene äärmusorganisatsiooni - Aleksandr Barkašovi poolt loodud Vene Rahvusliku Ühtsuse (VRÜ) - tegevus on Eestis sisuliselt seiskunud. Eestisse on jäänud vaid üksikud aktivistid, kes püüavad hoida sidemeid Venemaa emaorganisatsiooniga, samuti luua kontakte Lätis aktiivselt tegutsevate VRÜ liikmetega.

Raskeks kui mitte hävitavaks löögiks VRÜ-le sai organisatsiooni Eestis tegutsevate juhtfiguuride vastu 2001. aastal algatatud ja tänaseks ka süüdimõistva kohtulahendi saanud kriminaalasi. Aprillis 2002 mõisteti kolm kohtualust (Allan Hantsom, Sergei Vassetškin, Sergei Selezņov) süüdi KrK §-s 72 lg 1 (rahvusliku, rassilise, usulise või poliitilise vihkamise, vägivalda või diskrimineerimise õhutamine) sätestatud kuriteo toimepanemises, kuna eeluurimisel oli tuvastatud ja dokumentaalselt tõendatud, et VRÜ aktivistid levitasid rahvuslikku ja rassilist vihkamist sisaldavat infobülletääni "*Kolovrat*". Tallinna Linnakohus sundlõpetas 09.12. 2002 siseministri taotlusel VRÜ liikmeid koondanud MTÜ Kolovrat, kuivõrd selle tegevus oli vastuolus seaduse ning heade kommetega. Just MTÜ Kolovrat nime all trükkis VRÜ rahvuslikku ning poliitilist vaenu õhutavat infobülletääni "*Kolovrat*".

Eestis elavate VRÜ liikmete sidemed Venemaal tegutsevate VRÜ organisatsioonidega on nõrgenemas, sest Sankt Peterburis tegutsev VRÜ organisatsioon, mis varem omas Eestis tegutseva VRÜ rakukese üle suurt

mõjuvõimu, on oma huvi siinsete liikmete vastu sisuliselt minetanud. Suhtlus baseerub reeglina ainult Leningradi oblastis trükitavate VRÜ häälekandja "Kolovrat" väljaannete saatmises siinsetele huvilistele.

Kõige ohtlikumaks momendiks tuleb pidada Eestis tegutsevate VRÜ liikmete koostööd Lätis tegutseva VRÜ organisatsiooniga, mida juhib Jevgenijs Ossipovs. J. Ossipovsi näol on aga tegemist venemeelse paremradikaaliga, kelle juhtimisel võeti Läti VRÜ poolt üle Läti Natsionaaldemokraatlik Partei (LNDP), millega sisuliselt legaliseeriti VRÜ tegevus Lätis. Samasuguseid meetodeid ja samasugust suundumist poliitikasse üritab J. Ossipovs propageerida VRÜ liikmete hulgas ka Eestis.

VASTULUURE

Eesti suhtes ebasõbralike ja agressiivselt tegutsevate eriteenistuste poliitilise luure eesmärgid Eestis 2002. aasta jooksul oluliselt ei muutunud. Traditsiooniliste luuresuundadena tuleb jätkuvalt esile tõsta NATO ja Euroopa Liidu laienemisega seonduvat, Eesti sisepoliitika valdkonnas aga teravdatud huvi regionaalpoliitika ning valimiste temaatika vastu. Sõjalise luure peamisteks eesmärkideks jäid ka 2002. aastal Balti regiooni julgeolekupoliitika ning NATO ja Balti kaitsealased koostööprojektid. Senisest aktiivsemaks on muutunud Eesti piiriregioonides Venemaa vastuluure ehk Föderaalse Julgeolekuteenistuse tegevus, mille viimase aja kõrgelennuliste plaanide hulka kuulub ka klassikalisele luurele omaste eesmärkide poole pöördumine.

Poliitilises luures on informatsiooni kogumise kõrval teiseks olulisemaks meetodiks avaliku arvamuse mõjutamine. Seejuures on Eesti avaliku arvamuse kujundajatega (sh. meediaga) seotud kontaktide kõrval Eesti territooriumil täheldatud ka üha kasvavat huvi teiste NATO ja Euroopa Liidu kandidaatmaade ametnike suhtes.

Kaitsepolitsei ameti hinnangul kujuneb lisaks tavapärasele vastuluurele lähitulevikus oluliseks preventiivseks tegevussuunaks Eestis ka välisriikide teadus- ja tööstusspionaaži väljaselgitamine, mille kasvu seoses NATO riikidest tulevikus planeeritavate tellimustega võib üsna suure tõenäosusega lähiperioodil prognoosida.

Veebruaris 2002 sõnastas Vene Föderatsiooni asevälisminister Jevgeni Gussarov nn. 7 (nüüdseks kurikuulsat) nõudmist Eestile, mida teised kõrged Venemaa riigiametnikud (asepeaminister Valentina Matvijenko, välisministeeriumi Euroopa II osakonna ülem asetäitja Mihhail Demurin) hiljem ühes või teises kontekstis kordasid. Aasta lõpul lisati nendele veel Venemaa diplomaatide arvu suurendamise soov. Viimase nõudmise juures on tugev eriteenistuslik aspekt, mida saab tõlgendada ainult kui Venemaa poliitiliste ja sõjaliste luureresidentuuride huvide ja kohaloleku kasvu ülal nimetatud eesmärkide saavutamiseks. Venemaa siseriigis on aga juba mitu aastat märgata kõikvõimalike eriteenistuste ohvitseride siirdumist tööle riiklikult olulistele tsiviilametikohtadele, mis selle tagajärjel muutuvad kindlasti osaliseks katteks luuretegevusele. Eesti julgeolekut puudutavad selles järjekindlas Vene ühiskonna eriteenistuste kontrolli alla liikumise protsessis kõige otsesemalt Venemaa eriteenistuste Venemaa välisministeeriumi süsteemi paigutatud kate- ametikohad.

Kokkuvõttes iseloomustab ebasõbralike eriteenistuste tegevust Eestis 2002. aastal rõhu asetamine kvaliteedile, mitte kvantiteedile. Tegevuse laiendamise katsed on (peamiselt Eesti riigi vastusammude tõttu) seni edutud olnud. Agressiivne eriteenistuslik tegevus on eemaldumas varasemast toetamise sildi all toimunud kogukondadega manipuleerimisest. Esile hakkavad kerkima kvalitatiivselt kõrgema konspiratiivsusega luuremeetodid ja uued luuresuunad. Viimased väljenduvad katsetes infiltreeruda Eesti ametnike kaasabil Eesti territooriumi kaudu rahvusvahelistesse organisatsioonidesse, aga samuti teiste Euroopa riikide esindajate kaudu nende riikide mitmesugustesse institutsioonidesse. Märgatavad olid ka püüded infiltreeruda teiste riikide territooriumil viibivate Eesti ametnike kaudu Eesti ametkondadesse ning koguda Eesti riigisaladusi puudutavat teavet.

Tulenevalt 2002. aastal Eesti Vabariigile esitatud liitumisläbirääkimiste kutsest NATO-sse ja Eesti ühinemisest 2004. aastal esimeses laienemisringis Euroopa Liiduga, omab lähitulevikus Eesti idapiir, mis muutub ühtlasi ka eelnimetatud organisatsioonide idapiiriks, riigi julgeoleku tagamise seisukohast üha suurenevat tähtsust.

Ajaloolist aspekti arvestades on NSV Liidu/Venemaa jaoks olnud riigipiir ja sellega seotud territooriumid (nn. piiritsoon) sageli eriteenistuste operatsioonide alg- ja lõpp-punktiks. Näiteks Eesti NSV ranniku ja saarte piirkondadele oli aastail 1944-1991 sümptomaatiline asjaolu, et ühte territooriumi ehk piiritsooni kindlustasid vastuluureliselt piirivalveväeosa luureosakonnad ja piirivalveväeosa katte all tegutsenud NSV Liidu Riikliku Julgeoleku Komitee (RJK) eriosakonnad, samuti Eesti NSV Riikliku Julgeoleku Komitee rajooniosakonnad ning mereväestaabi ja teiste sõjaväeosa katte all tegutsenud NSV Liidu RJK eriosakonna ohvitserid.

Kaitsepolitsei on oma valdusse saanud mitmeid väga täpseid ja üksikasjalisi NSV Liidu aegseid Eesti territooriumi salajasi ja täiesti salajasi topograafilisi kaarte (vt. aastaraamatu kaarte sisekülgi), mida kasutasid ENSV Riiklik Julgeoleku Komitee ja sellega otseselt seotud piirivalve väeosad, kaardistamaks oma agentuurvõrku ja teisi operatiivpositsioone teatud maa-alal. Kaartidel on muu seas vastavate värviliste tingmärkidega kujutatud ENSV RJK tollaste agentide ja usaldusisikute ning piirivalvesalkade agentide ja usaldusisikute asukohti. Samuti on kaartide selgitavas osas esitatud erinevate ametkondade tegevuspiirkonnad ja -suunad, aga ka agentuurvõrgu täpsed arvanded.

Kõnealuste kaartide detailsus ja nendel kujutatud eriteenistuste piiriäärse tegevuse mastaabid ning Kaitsepolitseiameti poolt kümne aasta jooksul kogutud teave annavad alust väita, et NSV Liidu RJK õigusjärglasteks olevate Venemaa Föderaalsete Vastuluureteenistuse (FSB) ja Venemaa Välisluureteenistuse (SVR) ning NSV Liidu RJK piirivalvevägede õigusjärglaseks oleva Venemaa Föderaalsete Piirivalveteenistuse (FPS) töömeetodid ja -võtted on jäänud suures osaks samaks.

RIIGISALADUSE KAITSE

21. novembril 2002 esitas Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsioon (NATO) Eesti Vabariigile kutse alustada liitumisläbirääkimisi. Eestile esitatud kutse ei ole tunnustust mitte üksnes viimastel aastatel sõjalises valdkonnas toimunud reformidele, vaid ka

paljudes teistes riigivõimu sfäärides toimunule. Üheks selliseks valdkonnaks on kindlasti ka riigisaladuste kaitse tagamine.

Eesti Vabariik ja Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsioon sõlmisid 29. augustil 1994 lepingu, milles leppisid kokku salastatud teabe vahetamise ja juurdepääsu võimaldamise põhialustes. Nimetatud lepe ja sellest tulenevad dokumendid on olnud viimased kaheksa aastat üks olulisemaid suunaandjaid riigisaladust puudutava õiguskeskkonna kujundamisel. Eestile esitatud liitumiskutse tähendab ka seda, et NATO kui organisatsioon on tunnistanud Eesti riigisaladuse süsteemi vastavaks organisatsiooni poolt esitatud küllaltki karmidele nõuetele.

2002. aastal suunati riigisaladuse õigusliku reguleerimise pearõhk just Eesti seaduste NATO nõuetega kooskõlla viimisele ning mitmesuguste seadusemuudatuste ja -täienduste kehtestamisele parandamaks Eesti Vabariigi julgeolekualast koostööd erinevate välisriikide ja rahvusvaheliste organisatsioonidega. 2002. aasta alguses jõustus aasta varem Riigikogus vastu võetud Riigisaladuse seaduse muudatus, millega sätestati juriidilise isiku juurdepääs riigisaladusele ning võimalus juriidilisele isikule taotleda juurdepääsuluba riigisaladusele. Seadusemuudatuse tulemusena on Eestis registreeritud juriidilistel isikutel võimalik tulevikus osaleda nendes rahvusvahelistes hangetes, mille eelduseks on riigisaladusele juurdepääsu luba.

2002. aasta lõpus hakkas Riigikogu menetlema seaduseelnõud, mille jõustumisel lisatakse Riigisaladuse seaduse kolmele seni kehtinud riigisaladuse tasemele – konfidentsiaalne, salajane ja täiesti salajane – neljas, kõige madalam riigisaladuse tase – piiratud tasemega riigisaladus. Kõnealune seadusemuudatus on otseselt tingitud laienevast rahvusvahelisest julgeolekualasest koostööst, kuna nii Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsioon kui ka Euroopa Liit ja paljud välisriigid kasutavad nelja riigisaladuse taset, millest madalaimale on tavaliselt kehtestatud oluliselt kergemad kaitsemeetodid, kui ülejäänud kolmele. Neljanda riigisaladuse taseme sätestamisega Riigisaladuse seaduses saab võimalikuks rakendada näiteks NATO “restricted” tasemega saladuse kaitsel samasuguseid meetmeid kui NATO vastavates nõuetes. Kuna nimetatud meetmed on oluliselt leebemad, kui sama teabe kaitsel rakendatud nõuded konfidentsiaalse tasemega riigisaladuse kaitseks, siis aitab seadusemuudatus pärast jõustumist Kaitsepolitsei ameti ressursse efektiivsemalt kasutada.

2002. aasta lõpus jõudis Riigikogusse ka teine NATO-ga liitumisel olulist tähtsust omav Riigisaladuse seaduse muutmise eelnõu, millega täpsustatakse elektrooniliselt edastatava riigisaladuseks tunnustatud teabe kaitsmist ja töötlemist. Eesti head arengut ja taset riigisaladuse alal kinnitab ka NATO Julgeolekuosakonna poolt 2002. aasta veebruaris Eestisse tehtud inspeksioon, mis ei tuvastanud mitte ühtegi olulist rikkumist NATO salajase teabe käitlemisel Eestis. Ka Kaitsepolitsei ameti plaanipäraselt läbi viidud kaks kontrolli Päästeametis ja Piirivalveametis ei tuvastanud olulisi riigisaladust reguleerivate õigusaktide rikkumisi.

TÖÖSTUSJULGEOLEK

Täiesti uue institutsioonina lisandus 2002. aastal riigisaladuse kaitse valdkonda tööstusjulgeolek. Riigisaladuse seaduse muudatused, millega reguleeriti juriidilise

isiku juurdepääs riigisaladusele, võeti vastu juba 2001. aasta lõpus, kuid seaduse parandused jõustusid 06.01. 2002. Muudatuste sisseviimise üheks ajendiks sai Eesti riigi poolt seatud prioriteet liituda Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsiooniga (NATO). Riigisaladuse seaduse muutmise aluseks oli 1999. aastal sätestatud liikmelisuse taotlemise plaan (Membership Action Plan - MAP) ning selle alusel igal aastal Vabariigi Valitsuse poolt kinnitatud liitumise riiklik aastaplaan (Annual National Programme - ANP). MAP ja ANP alusel viidi Riigisaladuse seadus kooskõlla NATO julgeolekualaste miinimumnõuetega tööstusjulgeoleku valdkonnas.

NATO liikmesriigid pööravad üha rohkem tähelepanu tööstuse turvalisuse tagamisele. Iga riigile on tähtis kaitsta oma majandussektorit hoidmaks seeläbi moodsaid tehnoloogiaid ja tagamaks tööhõivet. NATO poolt on seatud kandidaatriikidele oluliseks tingimuseks, et nad peavad olema võimelised kaitsma nii oma kui ka (peale liitumist) nende kasutusse antavat NATO tehnoloogiat. Välisriikide eriteenistuste aktiivsest teadus- ja tööstusspionaažist Balti mere regioonis jõudis 2002. aastal avalikkuseni rida iseloomulikke ja Eesti jaoks hoiatavaid näiteid. Vaatamata asjaolule, et Eestis ei ole seni taolisi juhtumeid tuvastatud, peaksid naabrite ebameeldivad kogemused siiski ka Eesti ettevõtetele ja ametiasutustele piisavalt mõtteainet andma, kuidas niisuguseid kuritegusid tulevikus ennetada.

4. oktoobril 2002 saatis Leedu julgeolekuamet riigist välja Venemaa kodaniku Andrei Kubatšovi, kes püüdis keelatud võtteid kasutades koguda kommertsinformatsiooni Leedu energeetikaettevõtete ja nende erastamise kohta. Lisaks oma dokumentidele kasutas A. Kubatšov spioneerimisel ka Hollandi kodaniku nimele välja antud valepassi. Julgeolekuameti esildise alusel tühistas migratsiooniamet A. Kubatšovi viisa ja kandis ta ebasoovitavate isikute nimekirja. Julgeolekuamet tegi ametliku hoiatuse mitmele riigiametnikule, kes olid toime pannud riigiettevõtete ärisaladusega seotud lubamatuid tegusid. Leedu informeeris A. Kubatšovi väljasaatmisest ka välisriikide vastavaid asutusi.

Novembris 2002 saatis Rootsi seoses avastatud tööstusspionaaži juhtumiga telekommunikatsiooniseadmete firmas "Ericsson" riigist välja kaks Vene diplomaati, kes kuulutati persona non grata'ks diplomaatilise staatusega mittesobiva tegevuse tõttu. Samas võttis Rootsi kohus vahi alla kolm rootslast (neist kaks "Ericssoni" arendusosakonna töötajat), keda kahtlustati salajaste dokumentide edastamises välismaisele luureteenistusele. Firma vallandas julgeolekureeglite rikkumises süüdistatuna arendusosakonnast veel kaks inimest. Telefon AB LM Ericsson on maailma suurim mobiilsidevõrkude tootja ning seotud ka radari- ja raketijuhtimissüsteemide arendamisega Rootsi põhilisele ründelennukile JAS 39 "Gripen". Venemaa välisministeerium keeldus nagu tavaliselt väljasaatmisteadet kommenteerimast.

Kuni 2002.a. alguseni oli Eestis sisuliselt reguleerimata riigisaladuseks tunnistatud teabe töötlemine erasektoris. Selleks, et juriidilisele isikule üldse teavet edastada, on vajalik enne teabe edastamist kontrollida, kas juriidiline isik on võimeline rakendama riigisaladuse kaitse korras sätestatud füüsilise julgeoleku meetmeid, kas ettevõtte personal vastab riigisaladusele juurdepääsuloa andmise tingimustele, samuti seda, kas juriidiline isik on usaldusväärne Eesti riigile.

Riigisaladuse seaduse täiendamisega juriidilise isiku juurdepääsu osas tekkis Eesti tööstusettevõtetele võimalus osaleda rahvusvahelistes riigikaitsealises hangetes, samuti avanes võimalus kasutada Eesti teaduspotsentsiaali NATO mitmetes uurimisprogrammides. Samas pole aga juriidilisele isikule juurdepääsu andmise aluseks soov osaleda mõnel NATO hankel kunagi ebamäärases lähi- või kaugemas tulevikus. Loa taotlemise aluseks saab siiski olla vaid konkreetne väljakuulutatud või planeeritav hange.

RAHVUSVAHELISE TERRORISMI ENNETAMINE

Ka 2002. aastal jäi terrorism jätkuvalt maailma tähelepanu keskpunkti. Kui 2001. aasta näitas, et terrorism on muutunud rahvusvaheliseks nähtuseks, siis 2002. aasta tõi terrorismiohu veelgi lähemale nii-öelda kolmandatele riikidele, kellel varem otsene kokkupuude terrorismiga puudus. Islami terroristid võtsid sihtmärkideks kolmandates riikides asuvad USA või Iisraeliga seotud objektid, mille ründamine oli ootamatu (plahvatus Keenia hotellis ja Indoneesias Bali saare ööklubis, mitmed ära hoiatud rünnakud Euroopas). Samas leidsid rünnakud siiski aset riikides, kus eksisteerib tugev islami kogukond koos äärmusliku tiivaga. Kuna Eesti islami kogukond on suhteliselt väike (ligi 1500 inimest) ning siin ei ole siiani tuvastatud ei islami fundamentaliste ega nende toetajaid, siis on islami terroristide rünnakud Eestis hetkel üsna ebatõenäolised. Samas tõi 2002. aastal terrorismiohu Eestile lähemale kaks traagilist sündmust meie naaberriikides - 11.10.2002 toimunud **plahvatus Soomes Myyrmanni** kaubanduskeskuses ning eriti 23.-26.10. 2002 väldanud **pantvangikriis Moskvas**.

Kaitsepolitsei ameti tegevus terrorismi ennetamiseks koosneb peamiselt järgmistest olulistest valdkondadest:

- 1) terrorismi rahastamise allikate väljaselgitamine
- 2) informatsiooni kogumine võimalike terroriaktide toimepanijate kohta ning nende kuritegeliku tegevuse ennetamine
- 3) terrorismiga haakuvate kuritegude (lõhkeained, plahvatused) ennetamine ja uurimine
- 4) proliferatsiooni tõkestamine
- 5) äärmuslikult meelestatud isikute ja äärmusliikumiste tegevuse jälgimine
- 6) rahvusvaheline koostöö

Terrorismi rahastamise tõkestamine

Terrorismivastase võitluse üheks tähtsaimaks ennetavaks osaks on terrorismi rahastamise tõkestamine. Kuigi Eestis ei ole seni tuvastatud isikuid ega organisatsioone, kes finantseeriksid terrorismi, eksisteerib siiski oht Eesti pankade ärakasutamiseks nimetatud eesmärgil. Selle takistamisele ja terroriaktide ärahoidmisele aitab oluliselt kaasa terrorismi rahastamisega seonduvate arvete külmutamine krediidi- ja finantseerimisasutustes, mis on võimalik tänu Eesti liitumisele Euroopa Liidu terrorismivastaste meetmetega.

Terroristide peamiseks finantsallikateks on kujunenud rahvusvaheline narkokaubandus, relvakaubandus, sigarettide salakaubavedu ning inimkaubandus.

Selleks, et kontrollida ja vähendada kuritegelikul teel saadud raha liikumist ning paigutamist pankadesse, on Eestis vastu võetud rahapesu tõkestamise seadus ning loodud siseministeeriumi haldusalas Politsei ameti Rahapesu Andmebüroo. Terrorismi rahastamise uurimine täidab kolme eesmärki:

- 1) terroristlike aktide ärahoidmine: informatsioon rahaliste tehingute kohta võimaldab võtta tarvitusele vajalikud meetmed planeeritava terroriakti ärahoidmiseks Eestis või teavitada sellest välisriikide vastavaid eriteenistusi;
- 2) terrorismiga seotud isikute ja organisatsioonide väljaselgitamine;
- 3) terroristlike organisatsioonide majandusliku olukorra nõrgendamine läbi terrorismikahtlusega arvete külmutamise.

Võimalike terroriaktide toimepanijate tuvastamine

Üheks oluliseks valdkonnaks terrorismi ennetamisel on informatsiooni kogumine isikute ja organisatsioonide kohta, kes võivad olla huvitatud terroriaktide toimepanemisest Eestis. Kuna Eestis on siseriiklik terrorioht hetkel minimaalne, siis koondub põhitähelepanu välisriikide terroriorganisatsioonide (eriti islami terrorirühmituste) võimalike sidemete tuvastamisele Eestis. Samuti jälgitakse pidevalt ka Eestis tegutsevaid äärmusliikumisi, kes võivad oma tegevuse ja vaadete propageerimiseks kasutada mistahes vägivalda.

Lisaks mitmesugustele usu- ja poliitilistele äärmuslastele ning kuritegeliku allilma liikmetele võivad terroriakte toime panna ka üksikisikud, kes püüavad nii lahendada kas oma perekondlikke või sotsiaalseid probleeme. Taolised isikud saavad kahtlemata inspiratsiooni just meedias üksikasjalikult kajastatavatest terroriaktidest ja plahvatustest või äärmuslike vaateid propageerivatelt Interneti lehekülgedelt. Kõnekaimaks näiteks on Soomes Myyrmanni kaubanduskeskuses toimunud plahvatus, mille korraldas 19-aastane noormees, kes oli Interneti kaudu mõjutatud ühiskonna-vastasest Killuminati liikumisest.

Sarnane traagiline juhtum võinuks toimuda ka Eestis, kui 29. mail 2002 üritas Pärnu kaubanduskeskuse "Port Artur 2" fuajeis ennast omavalmistatud lõhkeseadeldisega õhku lasta 23-aastane Rainer Lätt, eesmärgiga tappa koos endaga ka läheduses viibivad inimesed. Õnneks oli enesetapja valinud aga vale detonaatori, mistõttu lõhkeainena kasutatud trotüül ei plahvatanud ja inimohvrid jäid sel korral olemata. Kaudselt aitas Pärnu plahvatust ära hoida ka Kaitsepolitsei ameti aastatepikkune preventiivne töö ning efektiivne tegevus lõhkeainetega seotud kuritegude paljastamisel: kuritegelikus maailmas ei ole enam võimalik piisavas koguses kvaliteetset lõhkematerjali kätte saada.

Terrorismiga piirnevate kuritegude uurimine ja ennetamine

Kuigi Eestis ei ole seni terrorismina kvalifitseeritavaid kuritegusid toime pandud, peab siiski terrorismi ennetamiseks ja tõkestamiseks suunama jätkuvalt nii tähelepanu kui ka materiaalseid ressursse. Kaitsepolitsei amet püüab võimalikult täpselt prognoosida ja hinnata võimalikke terrorismiohte ning pöörata suuremat tähelepanu terrorismiga piirnevate kuritegude ennetamisele ja uurimisele, et mitte anda võimalust terroriaktidele soodsate tingimuste tekkimiseks. Seadusandja on kinnitanud kaitsepolitsei uurimisalluvusse lisaks terrorismile ka plahvatuste tekitamist ning

lõhkeseadeldise ja selle olulise osa ebaseadusliku käitlemist puudutavad kuriteod. Viimaste puhul ongi tegemist terrorismiga piirnevate kuriteokoosseisudega, kuigi inimeste tavakäsitluses peetakse ka neid sageli terrorismiks, mis aga ei ole juriidiliselt korrektne.

On meeldiv tõdeda, et viimastel aastatel on Eestis pidevalt vähenenud nii plahvatuste kui ka nendes hukkunute arv. Kui näiteks 1995. aastal, mis oli kõige plahvatusterohkem aasta viimase kümnendi jooksul, pandi toime 81 plahvatust, milles hukkus 10 inimest, siis 2002. aastal toimus vaid 14 plahvatust, milles hukkus 1 ja vigastada sai 2 inimest. Ainus hukkunu oli õnneks pommivalmistaja ise. Vähenemistendentse näitavad ka äravõetud lõhkeainete ja lõhkeseadeldiste kogused, mis annavad tunnistust sellest, et lõhkeainete ja lõhkeseadeldiste hankimine on õiguskaitseorganite efektiivsema töö tõttu muutunud oluliselt raskemaks.

Kui 1995. aastal võeti kaitsepolitsei poolt ära 3,3 tonni, siis 2002. aastal eemaldati tsiviilkäibest pisut üle 50 kilogrammi erinevat lõhkeainet. Lõhkeseadeldiste puhul olid vastavad näitajad 22 ja 6. Kaitsepolitsei püüab ka edaspidi lõhkematerjali konfiskeerimise ja "pommimeistrite" kohtu alla andmisega võimalikke pommiplahvatusi ära hoida. Kehtiv karistusseadustik näeb plahvatuse tekitamise eest lõhkematerjali või lõhkeseadeldisega kasutamise eest 5- kuni 10-aastase vangistuse. Lõhkeseadeldise ja selle ebaseadusliku käitlemise eest karistatakse rahalise karistuse või 2- kuni 10-aastase vangistusega.

Pommiähvarduste puhul ei ole Päästeameti andmetel seni ähvardusejärgsel sündmuskoha kontrollimisel leitud mitte ühtegi realselt plahvatada võivat lõhkeseadeldist. Sellest hoolimata kahjustavad pommiähvardused nende ettevõtete ja asutuste tööd, kuhu vastav ähvardus on tehtud. Esiteks on asutuse tegevus pommi otsimise ajal täielikult halvatud, rääkimata töötajatele tekitatud tugevast psüühilisest pingest. Äriettevõtete puhul tuleb arvestada ka otsese saamata jäänud tuluga ning klientide kaotamisega. Teisalt on pommikontroll väga kulukas ka riigile. Kaitsepolitsei uurimuse kohaselt läks näiteks iga 2000. aastal tehtud pommiähvardus ning sellele järgnev evakueerimine ja pommiotsimine tehtud kulutuste või saamata jäänud maksude arvelt riigile maksma vähemalt 8 800 krooni. Seega tekitati 2000. aastal riigile 454 pommiähvardusega kokku ligi 4 miljonit krooni kahju.

Alates 2001. aastast hakkas pommiähvarduste arv märkimisväärselt alanema. Põhjustena saab välja tuua kolm asjaolu:

1. Politseiprefektuuridele pandi täiendavaid ülesandeid seoses pommiähvarduste ennetamise ning avastamisega, millest tulenevalt hakkas politsei järjest rohkem kindlaks tegema ja kohtu alla andma pommiähvardusi teinud isikuid.
2. Kohtud hakkasid ähvardajatelt välja mõistma nende tekitatud kahjusid. Näiteks pidi 1999. aastal praamlaevale „Regula” pommiähvarduse teinud mees hiljem hüvitama 27 600 krooni kahju.
3. Meedias hakati rohkem tähelepanu pöörama seniste pommiteadete kõrval ka politsei poolt kindlaks tehtud ja kohtusse saadetud pommiähvardajatele. Viimasest

tulenevalt hakkasid inimesed teadvustama, et pommiähvardus ei ole pelgalt süütu naljake, vaid sellega kaasneb ka kriminaalvastutus.

Kokkuvõtteks tuleb rõhutada, et terrorismivastase võitluse taustal omab plahvatuste arvu vähendamisel erilist tähtsust just kontroll ebaseadusliku lõhkematerjali liikumise ning selle vahendajate ja kasutajate üle.

Äärmuslikult meeletatud isikute ja äärmusliikumiste tegevuse jälgimine

Terroriaktide ennetamise seisukohalt on oluline jälgida riigisisestelt tegutsevaid äärmusliikumisi ja äärmuslikult meeletatud isikuid, kellel võib tekkida soov mõni terroriakt toime panna või kes võivad täita välismaiste terroriorganisatsioonide või äärmusrühmituste tellimusi. Küllaltki suureks ohufaktoriks välismaise terroriohu suhtes on ka kuritegeliku taustaga isikud, kes võivad osaleda terroriaktide kavandamisel ja täideviimisel rahalistel kaalutustel. Äärmuslikult meeletatud isikud ja rühmitused on olnud ja jäävad ka edaspidi kaitsepolitsei "huviorbiiti", kuna nende näol on tegemist isikutega, kes võivad oma tegevusele ja ideoloogiale tähelepanu tõmbamiseks toime panna terroristlike akte või muid tegusid, mis on ilmses vastuolus kehtivate seadustega ja ühiskonnas valitsevate moraalinormidega. Kaitsepolitsei teeb omalt poolt kõik, et äärmuslikult meeletatud isikute ja äärmusliikumiste kuritegeliku tegevust takistada ja nende poolt kavandatavaid kuritegusid ennetada.

Rahvusvaheline koostöö

Osalemaks efektiivselt ja võrdsetel alustel rahvusvahelise terrorismi vastases võitluses, on Eesti ühinenud terrorismi tõkestamise Euroopa konventsiooniga, ÜRO terrorismi rahastamise tõkestamise konventsiooniga ja teiste terrorismivastast võitlust käsitlevate rahvusvaheliste lepetega. Peale 2001. aasta 11. septembri terrorirünnakuid on Riigikogu vastu võtnud järgmiste konventsioonidega ühinemise ja ratifitseerimise seadused:

- 24. oktoobril 2001 **Meresõitu ohustava ebaseadusliku tegevuse tõkestamise konventsioon** (ÜRO 1988);
- 07. novembril 2001 **Pantvangivõtmise vastane rahvusvaheline konventsioon** (ÜRO PA 1979);
- 30. jaanuaril 2002 **Pommiterrorismi vastane konventsioon** (ÜRO PA 1997);
- 20. märtsil 2002 **Terrorismi rahastamise tõkestamise rahvusvahelise konventsioon** (ÜRO PA 1999).

Seega on Eestil olemas õiguslik baas, mis võimaldab koostööd rahvusvahelisel tasandil. Lisaks konventsioonidele, mis on koostatud enne 11. septembrit 2001, töötavad nii ÜRO kui Euroopa Liit välja täiendavaid meetmeid terrorismivastaseks võitluseks. Tulenevalt eelkõige suuremast ühtsusest liikmesriikide vahel on EL jõudnud selles vallas kaugemale: pidevalt täiendatakse terroristlike organisatsioonide nimekirja, moodustatud on riikidevahelised uurimisgrupid, kiirendatakse informatsiooni liikumist Europoli ja selle liikmesriikide vahel. Lihtsustamaks praegust kurjategijate väljaandmise süsteemi, on Europoli algatusel kavas luua ühtne vahistamiskäsk, millele pannakse suuri lootusi terrorismivastases võitluses. Eesti on nii Interpoli kui Europoli liige.

Kaitsepolitsei amet teeb pidevalt koostööd välisriikide eriteenistustega, kogumaks informatsiooni potentsiaalsete terroristide või nendega seotud isikute kohta, kes võivad saabuda Eestisse või läbida Eestit.

Eurovisiooni lauluvõistlus 2002

Terrorismi ennetamise parima näitena on meeldiv esile tuua 2002. aasta maikuu Tallinnas toimunud Eurovisiooni lauluvõistluse lõppkontserti, mille turvalisuse tagamiseks oli juhtiva jõuna kaasatud ka kaitsepolitsei.

Eurovisiooni lauluvõistlus kujutas endast ainulaadset ja ilmselt lähitulevikus kordumatut võimalust tutvustada ja reklaamida Eestit kogu Euroopas. Samas asetas nii tähtis, külalisterohke ja laialdase avalikkuse keskpunktiks olev sündmus Eesti riigile ja tema õiguskaitseorganitele turvalisuse seisukohast erakordse vastutuse. Eksisteeris oht, et Eurovisiooni ja sellega kaasnevat meedia tähelepanu võivad tahta oma huvides ära kasutada mõned terroristlikud rühmitused, äärmusliikumised või psüühilise hälbega üksikisikud. Julgeoleku tagamine ja riskide maandamine nõudis korraldusorganite ning erinevate kontserdi korraldamisega seotud institutsioonide kooskõlastatud ja hästi koordineeritud tegevust.

Ennetamiseks ja tõkestamiseks niisuguste jõudude aktsioone, koostati Kaitsepolitsei ametis nii Eurovisioonile eelnev pikaajaline ohuprognosis kui ka konkreetsed tegevuskavad erinevate riskide välistamiseks lauluvõistluse eel, selle toimumise ajal ja järel. Ettevalmistavas faasis koostatud Eurovisiooni lauluvõistluse ohuprognosis sai kogu suurürituse julgeolekukontseptsiooni aluseks. Ohuprognosisist tulenevalt rakendati tarvilikke meetmeid nii lauluvõistlusega seotud kohtade kui ka isikute julgeoleku tagamiseks. Asjaolu, et Eurovisiooni lõppkontsert Tallinnas toimus ajal, mil oli kulmineerunud kahe kultuuriruumi konflikt maailmas, tingis ka tavalisest karmimad julgeolekumeetmed külaliste, osavõtjate ja teenindajate suhtes.

Lõppkontserdi ajaks moodustati ametisisesed juhtimisstruktuurid, mis hõlmasid nii riiki tervikuna kui ka konkreetselt määratletud Eurovisiooni strateegilisi objekte. Kiireks reageerimiseks lauluvõistluse toimumispaikades tekkida võivatele erinevatele (kriisi)olukordadele tagati Kaitsepolitsei ameti treenitud personali ja mitmesuguste tehniliste vahendite pidev valmisolek. Objektidel viibivate jõudude toetamiseks aga moodustati ametisisesene reserv ja eraldati vastavad vahendid.

Vältimaks ürituse ohustamist õhuruumi kaudu, piirati kaitsepolitsei initsiatiivil lennuliiklust Saku Suurhalli kohal ja selle lähimas ümbruses. Samuti määrati kindlaks suurhalli ümbritseva territooriumi julgeoleku perimeetrid, mille ulatuses tagati koostöös politseiga pidev valve. Lisaks Saku Suurhallile võeti täiendavad julgeolekumeetmed kasutusele ka teistes Eurovisiooniga seotud kohtades - hotellides, Tallinna Lennujaamas, Tallinna Sadamas, Eesti Televisioonis, tehniliste kommunikatsioonide keskuses ja piiripunktides. Koostööd tihendati ka tolli ja piirivalvega. Kõik need eelkirjeldatud meetmed koosvõetuna tagasidki lauluvõistluse eduka ja häireteta toimumise Eesti pealinnas.

Kokkuvõttes võib Eurovisiooni lauluvõistlusega seondunud julgeolekualast tööd igati kordaläinuks lugeda: informatsioonivahetus ning koostöö erinevate struktuurüksuste

ja ametite vahel toimus ladusalt, kasutatud meetmed õigustasid end preventiivses plaanis ning võimalikud probleemid suudeti likvideerida nende algstaadiumis. Ühtlasi ammutas Kaitsepolitsei ameti isikkoosseis nimetatud ürituse turvalisuse kindlustamisest hulgaliselt väärtuslikke kogemusi tulevikuks.

Moskva pantvangidraama ja selle mõjud Eestile

23. oktoobril 2002 võtsid 41 tšetšeeni Moskvast pantvangi üle 800 Dubrovskaja kultuurikeskuse külastajat. Enamuse pantvangidest moodustasid teatrikülastajad, kellele lisandusid teatritöötajad ja teised majas viibinud isikud. Pantvangivõtjate nõudmiseks oli Vene vägede väljaviimine Tšetšeeniast ühe nädala jooksul. Peale edutuid läbirääkimisi pantvangide vabastamiseks lõpetas eriuksuste rünnak 26. oktoobri varahommikul ligi kolm ööpäeva kestnud pantvangidraama. Kui algselt peeti operatsiooni edukaks, siis varsti selgus, et kokku sai surma 129 pantvangi, kellest vaid kaks hukkusid rünnaku käigus, ülejäänud aga langesid vene eriuksuste poolt rünnakus kasutatud gaasi ohvriks.

Moskva pantvangidraama põhjustas laialdast vastukaja kogu maailmas, kuid pantvangivõtjate lootused juhtida maailma tähelepanu ühe väikerahva vabadusvõitlusele ei täitunud. Ja seda eelkõige põhjusel, et kuigi seni puudub rahvusvahelise terrorismi ülemaailmne definitsioon, vastas Moskva pantvangikriis maailmas kokkulepitud rahvusvahelise terrorismi tunnustele.

Enimlevinud käsitluse kohaselt on terrorism õigusvastane tegevus:

- mis seisneb jõu kasutamises või sellega ähvardamises;
- mis on suunatud riigi, isikute või organisatsioonide või nende vara vastu;
- mille eesmärgiks on saavutada muutusi riigi poliitilises või sotsiaalses korralduses.

Nimetatud tunnustele - inimesed ähvardati tappa, samuti teater õhku lasta ning nõuti Tšetšeeniast vägede välja viimist - vastas ka Moskva pantvangidraama. Kõik see tõi kaasa hulgaliselt debatte, arutelusid, teravaid artikleid ja seisukohavõtte erinevate riikide juhtide poolt, kuid loodetud positiivset tähelepanu ja toetust ei saadud ning seda eelkõige põhjusel, et Tšetšeenia probleemi teadvustamiseks valiti vahendina rahvusvahelise terrorismi tunnustega aktsioon hetkel, kui terrorismivastane võitlus maailmas oli haripunktis.

Eestit traagiline Moskva pantvangidraama otseselt ei puudutanud, kaudselt aga tekitas resonantsi väga mitmetes elanikkonna gruppides, riiklikes institutsioonides ja eluvaldkondades. Näiteks põhjustas ta Eestis elavate tšetšeenide ja venelaste vahelise terava vastastikuse süüdistamise. Seoses pantvangikriisiga võttis ajakirjanduses aktiivselt sõna kohalik tšetšeen Imran Ahhajev, kes väitis end olevat Tšetšeenia esindaja Eestis. Viimane on üritanud näidata ennast kohalike tšetšeenide hulgas mõjuvõimu omava isikuna, kuid praegusel ajal ei evi ta tšetšeeni kogukonnas enam arvestatavat sõnaõigust. I. Ahhajev oli oma avaldustes siiski ettevaatlik, öeldes, *et ametliku esindaja ja poliitikuna ei saa ta Moskvast toimunud heaks kiita, kuid üksikisikuna pooldab ta tšetšeenide üritust ja oleks ka ise hea meelega seal*. I. Ahhajevi arvates ei olnud pantvangide võtmine Moskvast mitte terror, vaid spetsiaalne sõjaline operatsioon.

Kuna Eesti ühiskond on seni tšetšeenide suhtes pigem positiivselt meelestatud olnud, ei ole tšetšeenide analoogilised aktsioonid siin lähiajal eriti tõenäolised, sest sellega kaasnev ühiskonna hukkamõist raskendaks nende olukorda veelgi. Eesti riigi suurimaks probleemiks seoses tšetšeenidega võib kujuneda viimaste (illegaalne) immigratsioon. Kohalikud tšetšeenid on ju varem korduvalt püüdnud oma rahvuskaaslaste nii legaalselt kui illegaalselt Eestisse tuua. Tšetšeenia sõja jätkudes suureneb pidevalt ka tšetšeenide sõjapõgenike saabumise tõenäosus. Põgenikega seondub aga reaalne oht, et tekkinud olukorda püüavad enda huvides ära kasutada kuritegeliku taustaga "põgenikud" ja "varjupaiga palujad". Nagu senised kogemused näitavad, on viimaste lemmikvõtteks kasuahnete riigiametnike või lihtsameelsete kodanike kaudu endale külalisviisade hankimine.

Rahvusvaheline terrorism ja Eesti

Reageerimaks operatiivselt võimalikele hädaolukordadele, kinnitas Eesti Vabariigi Valitsus 17. septembril 2002 *Riikliku kriisireguleerimisplaani*, kus kirjeldatakse kriisireguleerimissüsteemi toimimist tervikuna ning sätestatakse kriisireguleerimise üldpõhimõtted, määratakse kindlaks valitsusasutuste ja kohalike omavalitsuste vastutusalad ja ülesanded, kirjeldatakse hädaolukordade lahendamise üldisi põhimõtteid, teabevahetuse ja elanike teavitamise korraldust ning erinevate koostöövaldkondade korraldust.

Prognoosides võimaliku rahvusvahelise terrorismi mõju Eestile, võib siiski tõdeda, et otsest terrorismiohtu hetkel ei ole. Samas ei saa välistada üksikute äärmusliikumiste esindajate ja kuritegelike sidemetega isikute sellesuunalisi pingutusi tähelepanu suunamiseks ja Eesti Vabariigi kui Euroopa Liitu ja NATO-sse pürgiva riigi maine kahjustamiseks rahvusvahelisel areenil. Kuigi Eestis ei eksisteeri siseriikliku terrorismiohtu, võidakse illegaalselt või legaalselt Eestisse saabuvate islami fundamentalistide poolt terroriakte kavandada ja toime panna Eestis paiknevate NATO riikide saatkondade hoonete või diplomaatide suhtes. Terroriakti võimalikkus Eesti riigiasutuste või riigiametnike vastu on käesoleval hetkel siiski väga väike.

Võimalike terroriaktide vastu tuleb tagada kaitse Eestis asuvatele välissaatkondadele ja diplomaatilistele töötajatele. Oluline on ka hoida kontrolli all siinseid kuritegelike sidemetega väliskogukondi, pöörates peatähelepanu islami taustaga isikutele, kelle tegevus on viimasel ajal märgatavalt aktiveerunud. Stabiilse olukorra jätkumiseks on Eestil oluline jätkata siseriiklikku ennetustööd ning võimaluste piires osaleda rahvusvahelistes terrorismitõkestamise koostööprojektides.

Karistusseadustik

Terrorismivastase võitluse kontekstis tuleb kindlasti ära mainida ka 2002. aastal kehtima hakanud Karistusseadustikku, mis näeb lõhkeainekuritegude puhul ette senisest kergemad karistused.

Alates 12. novembrist 1997 nähti Kriminaalkoodeksi paragrahvi 207³ (lõhkematerjali ebaseaduslik valmistamine, omandamine, hoidmine, edasitoimetamine, vedamine, müümine ja edastamine) puhul kergeima karistusmäärana varem kehtinud 2-aastase vabaduskaotuse asemel ette 5-aastane vabaduskaotus. Samuti tõsteti nimetatud

paragrahvi raskeima karistuse määra 15-aastase vabaduskaotuseni. Analoogseid seadusesätete muudatusi tehti teisigi.

Kahjuks on 01. septembril 2002 kehtima hakanud Karistusseadustik eelnimetatud kuritegude puhul läinud karistumäärade vähendamise teed. Nimelt saab praegu KarS § 414 lg 2 järgi karistada tsiviilkäibes keelatud lõhkematerjali ebaseadusliku valmistamise, soetamise, üleandmise, turustamise või muu ebaseadusliku käitlemise eest rahalise karistusega või kuni 6-aastase vangistusega. Sarnaselt eelnevaga on vähendatud ka karistusi KarS §-s 415 (lõhkeseadeldise ja selle olulise osa ebaseaduslik käitlemine). Nimetatud kuritegu karistatakse rahalise karistuse või 2- kuni 10-aastase vangistusega. Positiivseks momendiks uues seaduses tuleb lugeda seda, et Karistusseadustiku § 405 lg 2 (plahvatuse tekitamine, kui selleks kasutati lõhkematerjali või lõhkeseadeldist) puhul on säilinud küllaltki kõrge karistuse alammäär - alates 5 aastast.

Leebe karistuspoliitika tulemused on juba ka kohtusse jõudnud. 31. oktoobril 2002 kinnitas Tallinna Linnakohus lihtmenetlusleppe, millega karistati kolme kilo üliohtliku lõhkeaine heksogeeni, trotüüli ja granaatidega äritsenud viiest kohtualusest kolme 6-kuulise reaalse vangistusega ning kahte 6-kuulise tingimisi vanglakaristusega. Üliohtlike lõhkeainetega kauplemise nii leebe karistamine võib tulevikus taas aktiveerida pörandaalust lõhkeaineturgu, mille tagajärjel võivad lõhkematerjalid ja muud plahvatuste korraldamiseks vajalikud komponendid muutuda uuesti kättesaadavamaks.

Kaitsepolitseiamet on seisukohal, et riigi taoline leebe karistuspoliitika terrorismiga külgnevate kuritegude puhul on lühinägelik ja kriminogeensele situatsioonile mittevastav. Senine praktika igatahes on kinnitanud vastupidist: pärast seadustiku karmistamist 1997. aastal (eriti sätete puhul, mis puudutasid ebaseaduslikku lõhkeainete käitlemist) hakkas hukkunutega lõppenud plahvatuste arv aasta-aastalt oluliselt vähenema.

2002. aastal erinevate operatsioonide käigus äravõetud lõhkematerjalid:

Veebruaris pidasid kaitsepolitsei ametnikud kinni Jevgeni Kanašenkovi, kellelt võeti ära 3 kg ammoniiti. Ida-Viru Maakohus mõistis J. Kanašenkovi süüdi lõhkeaine ebaseaduslikus hoidmises ning karistas teda 3 aasta ja 1 kuu pikkuse reaalse vabadusekaotusega.

Aprillis võeti Jevgeni Tsarjovilt ära 1 elektridetonaator ja 630 g trotüüli. Narva Linnakohtus mõistis J. Tsarjovi süüdi ja määras talle karistuseks 4 aastat tingimisi 5 aastase katseajaga.

Aprillis pidasid kaitsepolitseinikud kinni Paul Paltseri, kelle juurest leiti 4 elektridetonaatorit ning 535 g plastilist lõhkeainet heksogeeni. Uurimine tuvastas, et lõhkematerjal oli hangitud Riivo Jürissonilt. Kohus mõistis P. Paltseri ja R. Jürissoni süüdi, karistades P. Paltserit 4-aastase vangistusega 2-aastase katseajaga ja R. Jürissoni 4-aastase vangistusega.

Aprillis peeti kaitsepolitseinike poolt kinni Oleg Vnukov, Vladimir Nikonov, Vitali Tarakanov ja Vladimir Gantsev, kellelt võeti ära 6 lõhkekeha, 3 kg heksogeeni, ning 1

granaat RG-42. Käesolevaks ajaks on nimetatud isikud Tallinna Linnakohtu poolt lihtmenetluse korras süüdi mõistetud ja karistatud.

Mais peeti kinni Aimar Sakk, kellelt võeti ära 630 g trotüüli ja 1 elektridetonaator. Nimetatud lõhkematerjali oli A. Sakk omandanud Taavi Tammelt, kes peeti kinni 31.05.2002 ning kellelt võeti lisaks ära ka ebaseaduslik jahipüss. Lisaks esitati süüdistus ka Toivo Hildenile. Käesolevaks ajaks on nimetatud isikud Tallinna Linnakohtu poolt tulirelva ja lõhkematerjali ebaseadusliku omamise ja käitlemise eest süüdi mõistetud.

Juunis pidasid kaitsepolitseinikud kinni Rein Ventholsti ja Kuno Kauri, kelle elukohtade läbiotsimistel leiti ja võeti ära 20 elektridetonaatorit, neli RGD-tüüpi käsigranaati, 970 eri kaliibri ja otstarbega padrunit, 1,5 m süütenööri ning gaasipüstol. Käesolevaks ajaks on mõlemale isikule esitatud süüdistused tulirelva ja laskemoona ning lõhkematerjali ebaseaduslikus käitlemises.

Oktoobris pidasid kaitsepolitsei töötajad kinni Urmas Roodeni, kelle elukoha läbiotsimisel leiti ja tehti kahjutuks 870 g lõhkematerjali, 56 padrunit, 54 lõhkekeha ja 2 jahirelva. Kuriteofakti osas algatatud kriminaalasi on praegu menetluses.

Novembris peeti kaitsepolitsei ametnike poolt kinni Toomas Asten, kelle elukohast leiti 1 kg lõhkematerjali, 654 padrunit, 1 automaat AK, 4 jahirelva, 4 lõhkekeha ning 8 elektridetonaatorit.

2002. aastal võtsid kaitsepolitsei töötajad jälitusürituste käigus ära ja tegid kahjutuks üle 50 kg lõhkematerjali, mille hulgas oli 750 töökorras detonaatorit, 11,9 kg erinevat lõhkeainet, 58 lõhkekeha ning 16 granaati. Samuti võeti ära 1960 erineva kaliibri ja otstarbega padrunit.

Õiguskaitseorganite, sealhulgas Kaitsepolitsei ameti, sihipärase töö tulemusena on käibesoleva ebaseadusliku lõhkematerjali kogused oluliselt vähenenud. Plahvatuste arvu pidev vähenemine on piisavalt heaks tunnistuseks tehtud tööle. Samas omab esilekerkinud terrorismivastase võitluse taustal jätkuvalt erilist tähtsust kontroll ebaseadusliku lõhkematerjali liikumise ning selle vahendajate ja kasutajate üle. Nimetatud asjaolu arvestades ja võimalike terrorismitunnustega kuritegude ennetamiseks jätkab Kaitsepolitsei amet intensiivset teabehanget ja kõigi seadustega antud meetmete rakendamist isikute suhtes, kes võivad tegelda lõhkematerjalide ebaseadusliku käitlemisega ning võivad toime panna kuritegusid, kasutades selleks lõhkeainet või lõhkeseadeldisi.

KORRUPTSIOONIVASTANE VÕITLUS

Altkäemaksu või pistise võtmine

Korruptsioonivastase võitluse valdkonnas oli 2002. aastal Kaitsepolitsei ameti üheks põhiprioriteediks jätkuvalt korruptsiooni paljastamine õiguskaitseorganites. Õiguskaitseorganite puhul peituvad kõige suuremad korruptsiooniriskid vaieldamatult riigiametnike ja kuritegeliku maailma omavahelises võimalikus seotuses. Kuritegelikud rühmitused on alati huvitatud "oma inimeste" olemasolust erinevates

õiguskaitseorganites - eriti jõustruktuurides -, kes vajadusel kindlustaksid nende tagalat paljastamise korral või aitaksid oma tegevusega pärssida võimalike konkurentide tegevust. Eriti ohtlikud on just need tellimustööd, kus näiteks politsei hakkab kuritegelike struktuuride survele sisuliselt põhjendamatult ühe või teise äriettevõtte juhtide suhtes kriminaalmenetluslikke jõuvõtteid rakendama, et viia ettevõtte majanduslikesse raskustesse. "Oma inimese leidmiseks" on kuritegelik maailm valmis andma ametnikule altkäemaksu või võimaldama talle muid hüvesid. Samas algab just õiguskaitse süsteemi usaldusväärsusest ja tema tegevuse seaduslikkusest tavakodanike suhtumine riigivõimu tervikuna.

Riigivõimu maine seisukohalt tuleb pidada eriti taunimisväärseks korruptsiooni ilminguid kohtusüsteemis. 2002. aastal just kohtukorruptsiooni paljastamisega intensiivselt tegelnud Kaitsepolitsei amet on käesolevaks ajaks esitanud menetletava kriminaalasja raames korduvas altkäemaksu võtmises, seadusele teadvalt mittevastava kohtuotsuse tegemises ning isikult ebaseaduslikus vabaduse võtmises süüdistuse Tallinna Linnakohtu kohtunikule Ain Truu'le. Kuna kõnealuse kriminaalasja menetlemine on veel pooleli, siis ei ole eeluurimise käiku võimalik põhjalikumalt kommenteerida.

Samaväärselt kohtukorruptsiooniga on äärmiselt taunitav ka korruptsioon politseis, sest politseile on seadustega antud suured volitused, mille kuritarvitamine või teatud ringkonna huvides põhjendamatult ära kasutamine on lubamatu. Teabehankega tuvastati 2002. aastal Tallinna Politseiprefektuuri Lõuna Politseiosakonna endistest politseinikest ja tegevpolitseiametnikest moodustunud kuritegelik grupp, mis tegi omal initsiatiivil "katust" nii legaalsele kui ka poollegaalsetele äriettevõtetele ning pressis oma ametiseisundist tulenevaid volitusi ära kasutades niiviisi altkäemaksu välja.

Kriminaalasja eeluurimisel tuvastati, et Tallinna Politseiprefektuuri Lõuna politseiosakonna konstaablid Priit Olup, Arvi Tammekänd ja Risto Pärn ning endine konstaabel Dmitri Kilinkarov pressisid nende tööpiirkonnas tegutsevatelt ettevõtjatelt ning Kadaka turul kaubitsejatelt süstemaatiliselt välja altkäemaksu. Ettevõtjad, kes politseiametnikele altkäemaksu maksid, olid nende "katte" all ning nende tegevuse seaduslikkust politseiametnike poolt ei kontrollitud. Seevastu altkäemaksu maksmisest keeldunud ettevõtjate tegevust kontrolliti pidevalt, kuni nad olid sunnitud järjekindlast trahvimisest tekkinud kahju vältimiseks samuti altkäemaksu maksuma hakkama. Kaitsepolitsei amet andis Priit Olupi, Arvi Tammekännu ja Risto Pärna kohtu alla süüdistatuna altkäemaksu korduvas väljapressimises ja ametiseisundi kuritarvitamises ning Dmitri Kilinkarovi altkäemaksu korduvas vahendamises. Tänu kuritegude heale tõendatusele karistas kohus mehi valdavalt reaalsete vabadusekaotuslike karistustega.

Altkäemaksu või pistise võtmist esineb väga erinevates riigi eluvaldkondades. Enim kõneainet pakkunud juhtumitest tuleks siinkohal kindlasti meenutada nn. Autoregistrikeskuse altkäemaksuafääri, mis sai 2002. aasta alguses kohtus oma lõpliku lahendi. Kõnealuse altkäemaksuskeemi puhul pöördus altkäemaksu andja kas otse või vahendaja kaudu autoklubi "Radial" töötaja Meeli Kaljusaare poole sooviga soetada ebaseaduslik juhiluba. Meeli Kaljusaar võltsis autokooli tunnistusi, mis olid eelduseks Autoregistrikeskuses juhiloa taotlemisel, ning edastas need koos teiste vajalike dokumentide ja altkäemaksuna makstava rahasummaga Jaan Stoltsile.

Viimane andis dokumendid ja raha omakorda edasi Autoregistrikeskuse töötajale Enn Luurile, kes koos töökaaslaste Olav Pärna ja Riho Sillaotsaga võltsisid andmeid liikluseksamite sooritamise kohta. Võltsitud eksamitulemuste alusel väljastati Autoregistrikeskusest ebaseaduslikud juhiloa, mis edastati sama ahelat pidi altkäemaksu andjale. Ühtekokku anti Kaitsepolitsei poolt kõnealuse juhtumiga seoses altkäemaksu andmises, vahendamises või võtmises ning dokumendivõltsimises süüdistatuna kohtu alla 36 inimest. Tegemist on Eesti senises kohtupraktikas vaieldamatult kõige ulatuslikuma paljastatud korrupsioonifääriga, mis realiseeriti tänu heale koostööle ajalehega "Äripäev".

2002. aasta altkäemaksu väljapressimise juhtumitest tasub kindlasti veel mainida ka Põllumajandusministeeriumi haldusalas tegutsenud Järvamaa Veterinaar keskuse endise juhataja Ilmar Polli näidet. Tegemist on huvitava juhtumiga eelkõige seetõttu, et altkäemaksuna ei nõutud mitte teatud rahasumma üleandmist, vaid tööde teostamist altkäemaksu võtja kasuks. Kriminaalmenetluslikus mõttes on niisugused juhtumid reeglina üsna raskesti tõendatavad. Nimelt nõudis Ilmar Poll tema järelevalve alla kuuluvas ettevõttes AS-is Paide Piimakombinaat renoveerimistöid teostanud ehitusettevõttelt tasuta ehitustööde tegemist talle endale kuuluvas leivatehases. Tasuta ehitustööde teostamise korral tema firmale lubas Ilmar Poll anda loa ehitustööde jätkamiseks AS-is Paide Piimakombinaat. Kaitsepolitsei amet alustas AS-i Paide Piimakombinaat avalduse alusel Ilmar Polli suhtes kriminaalmenetlust ning võttis ta süüdistatavana vastutusele altkäemaksu väljapressimises. Kuna Ilmar Poll tunnistas end talle esitatud süüdistuses täielikult süüdi, siis mõistis kohus talle tingimusliku vabadusekaotusliku karistuse.

Ametiseisundi kuritarvitamine

Riigiametnike puhul on üheks põhiliseks korrupsiooniohuks ametiseisundi ebaseaduslik ärakasutamine. Sageli kuritarvitatakse ametiseisundit just omakasupüüdlikel eesmärkidel. Ka 2002. aastal paljastati terve rida juhtumeid, kus ametnik oli riisunud temale usaldatud või tema korralduses olevat võõrast vara, kasutades seejuures ebaseaduslikult ära ametiseisundist tulenevaid õigusi ja volitusi.

Üheks iseloomulikus näiteks on Kaitseministeeriumi rahandus- ja eelarveosakonna raamatupidamisbüroo juhataja endine asetäitja Kristel Kohv, kes mõisteti 2002. aasta alguses süüdi Kaitseministeeriumi rahaliste vahendite riisumises. Analoogilisi näiteid ametiseisundi kuritarvitamise teel toimepandud riisumistest võib tuua teisigi. Neist kõige rohkem kõneainet pakkus 2002. aastal kindlasti Kultuurkapitali endise tegevdirektori Avo Violi juhtum. Avo Viol riisus Kultuurkapitali tegevdirektorina ajavahemikul 1999-2002 ametiseisundi kuritarvitamise ja omastamise teel tema korralduses olevat Kultuurkapitali vara kokku 8 521 910 krooni ulatuses. Tähelepanuväärne on seejuures asjaolu, et valdava osa riisunud rahast mängis Avo Viol tänu oma hasartmängukirele maha Eesti suuremates kasiinodes. Raha riisumise varjamiseks võltsis Avo Viol korduvalt Kultuurkapitali kontoväljavõtteid ning esitas need raamatupidamisele. Võltsitud dokumentide esitamise tõttu ei tuvastanud Kultuurkapitali raamatupidamine riisumise tagajärjel tekkinud puudujääki. Avo Viol anti Kaitsepolitsei poolt kohtu alla süüdistatuna riisumises ja ametialases võltsimises ning kohus karistas teda reaalse vabadusekaotusliku karistusega.

Ametiisiku poolt ametiseisundi ebaseadusliku ärakasutamise kõige tüüpilisemaks näiteks on 2002. aasta alguses süüdimõistva kohtulahendini jõudnud Eesti Liikluskindlustuse Fondi endise peadirektori Veljo Tinni juhtum. Veljo Tinn sõlmis Eesti Liikluskindlustuse Fondi peadirektorina oma ametiseisundit kuritarvitades AS-iga Nordika Kindlustus ostu-müügilepingu, mille alusel ostis Eesti Liikluskindlustuse Fond AS-ilt Nordika Kindlustus AS-i Rävåla Büroohoone aktsiaid 41 400 000 krooni väärtuses. Kaitsepolitsei ameti poolt menetletud kriminaalasja eeluurimise käigus tehti kindlaks, et tegelikult oli AS-i Rävåla Büroohoone aktsiate turuväärtus müügi hetkel üksnes 1 500 000 kuni 5 500 000 krooni. Seega põhjustas Veljo Tinn oma tegevusega Eesti Liikluskindlustuse Fondile vähemalt 35 900 000 krooni suuruse varalise kahju.

Samas näitavad Veljo Tinni ja Avo Violi juhtumid selgelt tõsiasja, et riigipoolne kontroll avalik-õiguslike juriidiliste isikute finantstegevuse üle on äärmiselt nõrk ning pigem formaalne kui sisuline. Samuti on selgelt piiritlemata nõukogu funktsioonid järelevalve teostamisel.

Korruptsioonivastases seadusest tulenevate piirangute rikkumine

Üheks põhiprobleemiks ametnike puhul on jätkuvalt ka korruptsioonivastases seaduses sätestatud töökoha- ja tegevuspiirangute ning eriti toimingupiirangute rikkumine. Töökoha- ja tegevuspiirangutest rikutakse ametnike poolt endiselt keeldu olla äriühingu juht- või järelevalveorgani liige, kuid tänu pikaajalisele selgitustööle ning ametnike teadlikkuse tõusule on taoliste juhtumite arv võrreldes varasemate aastatega tunduvat vähenenud. Ilmselt on olukorra paranemise üheks põhjuseks ka asutuste sisekontrollialase töö tõhustumine.

Toimingupiirangutest rikutakse ametnike poolt peamiselt keeldu sooritada tehinguid iseendaga või muid huvide konfliktiga seotud tehinguid. Iseloomulikuks näiteks on siin Päästeameti endine peadirektori asetäitja Jaanus Vessart, kes sooritas peadirektori asetäitjana tehinguid OÜ-ga MAJ Esitlustehnika, mille nõukogu liige ta ise samal ajal oli. Lisaks rikkus Jaanus Vessart tehingute tegemisel ka riigihangete seadusest tulenevaid nõudeid. Jaanus Vessart anti kohtu alla süüdistatuna korruptiivse teo toimepanemises ning kohus karistas teda rahalise karistusega. Kõnealune juhtum on aga tähelepanuväärne eelkõige just seetõttu, et korruptsioonivastases seadusest tulenevaid piiranguid rikkus autoriteetse riigiasutuse tippametnik, kes pidanuks oma kõlbeliste omaduste poolest olema eeskujuks kõigile teistele samas asutuses töötavatele madalama astme ametnikele.

Korruptsioonivastases seaduses sätestatud toimingupiirangute rikkumisega on seotud ka Tööturuameti endise peadirektori Urve Vool'u juhtum, keda Tallinna Linnakohus karistas korruptiivse teo toimepanemise eest rahalise karistuse ja teatud ametikohal töötamise keeluga. Urve Vool'ule pandi süüks seda, et ta jättis Tööturuameti peadirektorina sõlmimata rendilepingud Tööturuameti hoones olevatele majutustubadele, mida ta ise kasutas. Kõnealuse soodustuse tegemisega iseendale sai Urve Vool korruptiivset tulu, mille tulemusena tekkis Tööturuametile oluline varaline kahju. Samuti seadis Urve Vool oma tegevusega kõrgema ametnikuna kahtluse alla riigiametniku poolt oma ülesannete täitmise õiguspärasuse, aususe ja usaldusväärsuse, mis tekitab usaldamatust riigi kui terviku ja tema organite tegevuse

suhtes. Tallinna Ringkonnakohus küll muutis pärast uue Karistusseadustiku jõustumist Urve Vool'ule süüks pandava kuriteo kvalifikatsiooni, kuid jättis talle mõistetud karistuse muutmata.

Riigihangete seadusest tulenevate piirangute rikkumine

Eraldi korruptsiooniohu allikana tuleb tähelepanu pöörata riigihangete läbiviimisega seonduvale. Peamised rikkumised kõnealuses valdkonnas seonduvad eelkõige põhjendamatute soodustingimuste või eeliste loomisega teatud äriühingutele, kusjuures sageli on põhjendamatute eelistuste loomine tingitud just isiklikust huvist ja omakasulistest ajenditest. On esinenud juhtumeid, kus hanke korraldamisel eelistatakse kas kaudselt või otseselt iseendaga seotud ettevõtteid või üritatakse riigihanke korraldamisest pääsemise eesmärgil hankeid tükeldata. Samuti on esinenud juhtumeid, kus pakkumise kutsedokumentides on hanketingimused koostatud teadlikult selliselt, et nendele vastab vaid üks pakkuja, kelleks on hanke teostaja poolt soositav äriühing. Seega on riigihanke võitja tegelikult juba ette teada. Taoline hanke teadlik ühele äriühingule suunamine on põhjustanud olukorra, kus konkureerivad ettevõtted, kes on kogemuste najal sellistest skeemidest teadlikud, loobuvad pakkumise tegemisest ning riigihanke läbiviimine ei täida seetõttu oma tegelikku eesmärki.

Riigihangete korraldamisega seonduva korruptsiooni põhjuseks ei pruugi alati olla otsustajate isiklikud omakasu taotlevad eesmärgid. Sageli on hangete põhjendamatute suunamine kindlatele äriühingutele tingitud ka poliitiliste jõudude ja äriliste struktuuride omavahelistest kokkulepetest. Korruptsiooni põhjusi tuleb seejuures otsida poliitiliste parteide rahastamisest erinevate firmade poolt. Arusaadavatel põhjustel on iga poliitiline partei suuremal või vähemal määral seotud teda rahaliselt toetanud äriliste struktuuridega ning seega on enamik poliitilistest parteidest valmis võimule saades tänutäheks suunama suuremahulisi riigihankeid just nendele äriühingutele, kes neid eelnevalt valimisvõitluses toetasid.

Tegemist on äärmiselt keerulise valdkonnaga, sest seosed poliitiliste parteide rahastamise ning parteisid rahastanud firmade hilisema eelistamise vahel ei ole alati tuvastatavad. Samuti pole võimalik sageli tõendada, et mõni konkreetne äriühing rahastas poliitilist parteid just sellel eesmärgil, et viimane teda riigihangete korraldamisel eelistaks.

Üheks huvipakkuvaks, kuid mitte ulatuslikuks probleemiks korruptsioonivaldkonnas on kujunemas ka riigiasutustega sõlmitud pikaajalised ning sageli jäigad lepingud, millega antakse teatud õigused erastruktuurile. Ühiskonna kiire arengu tõttu võib tulude proportsioon pikemas perspektiivis muutuda seejuures riigile kahjulikus suunas, kuid lepingutingimuste muutmise või lõpetamine on raskendatud esialgsete kokkulepete absoluutsuse tõttu. Olgu ka märgitud, et pikaajalisi lepinguid võidakse ära kasutada just riigihangete menetlusprotseduurist kõrvalehoidmiseks.

Riigihangete seadusest tulenevate nõuete rikkumise osas käesoleval ajal kohtupraktika veel kahjuks puudub. Samas tuleb positiivse tendentsina märkida, et uue Karistusseadustiku kohaselt muudeti riigihangete teostamise nõuete rikkumine

teatavatel juhtudel kriminaalkorras karistatavaks teoks. Seega võib eeldada, et 2003. aasta toob ka selles eluvaldkonnas nii mõnegi uue ja huvitava kohtupretsedendi.

INIMSUSEVASTASTE KURITEGUDE UURIMINE

Eestis Vabariigi territooriumil erinevate okupantide ja nende kaasajooksikute poolt toime pandud aegumatud kuriteod ja nende uurimine pakkusid ka 2002. aastal avalikkusele, ajakirjandusele, poliitikutele ja diplomaatidele korduvalt kõneainet nii Eestis kui ka piiri taga. Suuresti andis selleks põhjust Kaitsepolitsei ameti järjekindel tegevus süüdlaste kohtu alla andmisel, kuid mitte ainult. 18. juunil 2002 võttis Riigikogu vastu palju vaidlusi tekitanud avalduse okupatsioonirežiimi kuritegudest, mis ei loo küll ühtegi täiendavat alust kellegi vastutusele võtmiseks, kuid annab seaduse jõuga üheselt mõistetava õigusliku hinnangu konkreetsetele NSV Liidu okupatsioonivõimu juht- ja repressiivorganitele.

Kriminaalasjad

Inimsusvastaste kuritegude kriminaalasjades tõi 2002. aasta kahes kohtuastmes süüdimõistvad otsused endise ENSV Riikliku Julgeoleku Ministeeriumi (RJM) vanemoperatiivvoliniku Juri Karpovi suhtes. Kohtuotsuse ja kaitsepolitsei süüdistuse kohaselt on J. Karpov vastutav 40 inimese küüditamise eest Siberisse ning 20 inimese küüditamise katse eest. Kuriteod leidsid aset 1949. a. märtsis Harju maakonnas. 31. oktoobril 2002 tunnistas Tallinna Linnakohus J. Karpovi tegevuse inimsusevastaseks kuriteoks, kuigi kohtualune väitis, et tegeles üksnes kapitalistlike riikide spioonide püüdmise ja illegaalide tuvastamisega. Ometi kandsid J. Karpovi allkirja paberid, mis kinnitasid, et süüdistatav on kannatanute perekondi taludest kinni võtnud ja Keila raudteejaamas loomavagunitesse laadimiseks üle andnud. I astme kohtuotsusele esitasid J. Karpov ja tema kaitsja, Moskva advokaat Vahtang Fjodorov apellatsioonkaebuse, mille Tallinna Ringkonnakohtu kriminaalkollegium jättis aga 19. detsembri 2002. a. otsusega rahuldamata. J. Karpov ja V. Fjodorov on lubanud kohtuotsuse Riigikohtusse edasi kaevata.

Mõistmaks Karpovi-taoliste julgeolekuohvitseride rolli 1949. aasta märtsiküüditamises tuleb anda põgus ülevaade selle massirepressiooni korraldusest. Väljasaatmist valmistas NSV Liidu tippjuhtkonna korraldusel ette tollane Riikliku Julgeoleku Ministeerium (tuntud rohkem venekeelse lühendi MGB all) ehk Riikliku Julgeoleku Komitee eelkäija. Operatsioon kandis nüüdseks kurikuulsaks saanud venekeelset koodnimetust "PRIBOI" (tõlkes "Murdlain"). Toonase propagandistliku terminoloogia kohaselt kuulusid väljasaatmisele eelkõige "kulakute" ja "kodanlike natsionalistide" perekonnad. Nimekirjade koostamisel kasutas RJM ära juba olemasolevat dokumentatsiooni. Valdades olid olemas "kulaklike majapidamiste" nimekirjad, mis koostati juba aastail 1947-1948 ning algselt sugugi mitte küüditamise, vaid hoopis maksustamise eesmärgil. Ka "natsionalistide" määratlemisel kehtisid väga lihtsad kriteeriumid. Kogu pere küüditamiseks piisas, et üks perekonnaliige oli varem poliitilistel põhjustel arreteeritud, välismaale põgenenud, varjas end Nõukogude okupatsioonivõimu eest või oli metsavennana langenud. Enamuse küüditatavatest moodustasidki mitte kulakud, vaid just sellised "natsionalistid".

Tüüpiline väljasaadetav eesti pere oli pigem vaene kui rikas ning koosnes pereemast, isata jäänud lastest ja kõrges eas vanavanematest. RJM-i operatiivtöötajate ülesandeks küüditamise ettevalmistamisel oli eelkõige väljasaadetavate leibkondade täpse koosseisu kindlakstegemine. Samuti pidid nad tuvastama, et küüditatavatel või nende lähisugulastel poleks "teeneid nõukogude võimu ees". Paraku selgus aga hiljem korduvalt, et liigse kiirustamise tõttu oli Siberisse saadetud nii Punaarmee võidelnud sõjaveterane kui ka julgeoleku ministeeriumi oma agente. Niisugused faktid peaksid kummutama vähiklikult levitatavad kuulujutud kadedatest naabritest ja nende pealekaebamistest kui küüditamise peapõhjusest. Loomulikult esines taolise ulatusliku aktsiooni puhul nii naabrite pahatahtlikkust, pealekaebamist kui muid inimlikke alatusi, kuid tšekistide "plaanimajanduse" tingimustes ei omanud need Siberisse saatmisel siiski määravat osa

25.-31. märtsil 1949 teostatud suursüüditamisele eelnevate päevade jooksul moodustas ENSV RJM maakondades operatiivgrupid, mis pidid vajalikul hetkel küladesse ja taludesse laiali saadetama. Moodustamine toimus esialgu siiski vaid paberil ja tähendas sisuliselt ainult RJM-i operatiivtöötajate, miilitsate ja siseministeeriumi töötajate seast valitud operatiivgruppide ülemate kohalemääramist. Relvastatud jõuna anti iga grupi ülema käsutusse 1-2 sõdurit või rahvakaitsepataljoni võitlejat, kelle nimesid ei peetud vajalikuks dokumentidesse talletada. Veel pidi gruppi kuuluma 2-3 kohalikku "partei ja nõukogude aktivisti". Viimane kentsakas termin hõlmas lisaks valdade kommunistidele ja kommunistlikele noortele (noorkommunistidele) tegelikult kõiki vallas riigi palgal olevaid inimesi alates täitevkomitee esimehest ja lõpetades poemüüjaga. "Aktivistid" ise (kui ehk mõni eriti usaldatav partorg välja arvata) ei teadnud enda planeeritavast sunniviisilisest osalusest küüditamisel mitte midagi. Neid kutsuti 24. märtsi õhtuks valla- või rahvamajja kokku kohustusliku kevadkülviteemalise koosoleku ettekäändel. Mõnel pool kuulutati usutavuse huvides välja ka pidu või muu üritus, et rahvast kokku meelitada. Kohaletulnuid enam ära ei lastud ja alles pika ootamise järel teatati inimestele, milles neid osalema sunnitakse. Haruldane polnud seegi, kui koos operatiivgrupiga ülesande täitnud "aktivist" hiljem kogumispunktis oma pere eest leidis ja koos sellega Siberisse pidi sõitma.

Kui püüda määratleda, kes olid käsutäitjad ja kes käsuandjad, siis esimeste hulka kuulusid küüditamisel osalenutest kindlasti kohalikud "aktivistid". Isegi sõduritel oli neist rohkem otsustusõigust, relvadest rääkimata. Juhtiv roll kohapeal kuulus operatiivgruppide ülematele. Nemad võisid küsitavuse korral otsustada, keda kaasa võtta ja keda mitte. Neil oli õigus anda käsklusi teistele operatiivgrupi liikmetele ja küüditatavatele. Samuti oli neil relvade ja sõdurite näol sunnimehhanism käskude täitmisele sundimiseks. Loomulikult täitsid ka operatiivgruppide ülemad kellegi korraldusi, kuid ainus, kes seda Nõukogude Liidus tollal ei teinud, oli ainult diktaator Jossif Stalin. Ainult ühe inimese kuritegelikust tegevusest poleks aga piisanud kõigi kommunismikuritegude toimepanemiseks. Kriminaalmenetluses jääb ka levinud õigustus "süsteem oli selline" kaugelt liiga üldsõnaliseks. Süsteemi kujundavad ja moodustavad inimesed, kes peavad ka kuritegude eest vastutust kandma. Kaitsepolitsei ameti süüdistusel kohtu alla antud küüditajad on kõrgeimad vastutajad selles kuriteos, kes tänaseni elus on.

Kokku saadeti 25.-31. märtsini 1949 ilma igasuguse kohtupidamiseta Eestist Siberi poole teele üle 20 000 inimese, enamuses naised ja lapsed.

Novembris 2002 algas Saare Maakohtus protsess 5 endise NSV Liidu julgeoleku- ja miilitsatöötaja üle. Kohtualuseid süüdistatakse osavõtus 1949. a. märtsiküüditamisest kui inimsusevastases kuriteos. Arutatav kriminaalasi hõlmab kogu Saaremaa küüditamist ning selles süüdistatakse kõiki teadaolevaid süüdlasi, kes on kohtuarstlike ja kohtupsühhiaatriliste ekspertiiside kohaselt tänaseni võimelised kohtumenetluses osalema ja kriminaalvastutust kandma. Kuna kõik tunnistajad, kannatanud ja huvilised ei oleks tavalisse kohtusaali mahtunud, otsustas kohus istungid läbi viia Kuressaare kultuurimaja saalis. 19.-29. novembrini 2002 planeeritud kahest nädalast mahuka maratonkriminaalasia lõpuni arutamiseks ei piisanud ja istungid jätkuvad 2003. aastal.

Juba 2002. aasta alguses Valga Maakohtus arutusele võetud kriminaalajas jõuti pidada kolm istungit. Kohtu all on endine ENSV Siseministeeriumi Elva Rajooniosakonna ülem Vladimir Penart ja tema eriülesannetega agent Rudolf Tuvi. Mõlemad süüdistatakse metsavendade tapmises inimsusevastase kuriteo tunnustel. Pikemalt oli kõnealusest kriminaalajas juttu eelmises Kaitsepolitsei ameti aastaraamatus. Kohtuostust on oodata 2003. aastal. Kaitsepolitsei amet toob küüditajaid ja metsavendade tapjaid kohtu ette ka edaspidi, eeluurimist jätkatakse kõigis praegu menetletavates vastavates kriminaalajades.

2002. a. tekitas Eesti ühiskonnas tugevat vastukaja ka Teise maailmasõja ajal natsionaalsotsialistliku Saksamaa poolel toime pandud aegumatute kuritegude uurimine. Vastavaid kriminaalasi menetles Kaitsepolitsei amet juba kolmandat aastat, kuid kellelegi süüdistuse esitamiseks piisavaid tõendeid pole seni ilmnunud. Mõningatest välisriikide organisatsioonidest on kaitsepolitseile seetõttu ette heidetud soovimatust või suutmatust kõnealuseid kuritegusid uurida. Niisuguste etteheidete paikapidamatust ja uurimise väikest perspektiivikut kinnitab aga 2002. aastal suure käruga välja kuulutatud rahvusvahelise kampaania "*Viimane võimalus*" sisuline läbikukkumine.

Venemaa reaktsioon

Kommunismikuritegude kodumaa Nõukogude Liidu õigusjärglane Vene Föderatsioon reageeris inimsusvastaste ja sõjakuritegude uurimise edusammudele Eestis sageli ja enneolematult valuliselt. 19. augustil 2002 tegi Venemaa suursaatkond Tallinnas seoses Vladimir Penarti kohtuistungiga avalduse. 9. septembril taunis Venemaa välisministeeriumi ametlik esindaja Aleksandr Jakovenko "sõjaveteranide" süüdistamist inimsusvastastes kuritegudes. Novembri alguses tõstas Eestit külastanud Venemaa asepeaminister Valentina Matvijenko riikidevaheliste suhete teravaima probleemina kõnealused kohtuprotsessid. Samuti tegi Venemaa välisministeerium 2002.a. novembris koguni kaks vastavasisulist avaldust.

Ainus ümberlukkamist vääriv juriidiline argument sarnastes avaldustes on väide, et inkrimineeritavate inimsusvastaste kuritegude toimepanemise ajal Eestis kehtestatud Vene NFSV kriminaalkodeks ei näinud ette vastutust inimsusvastaste kuritegude eest. Seega omistatakse 1994. aastal Eestis vastu võetud seadusesättele justkui tagasiulatuv jõud, mida kriminaalõiguse üldised rahvusvahelised printsiibid keelavad. Tegelikult olid lisaks Vene NFSV kriminaalkodeksi sätetele tollal Eesti Vabariigi territooriumil täitmiseks kohustuslikud ka rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud

põhimõtted ja normid, millest tuleneb nii süüdistatavate vastutus kui võimalus kuritegusid Eesti Vabariigi Kriminaalkoodeksi ja Karistusseadustiku järgi kvalifitseerida.

Rahvusvahelisele õiguse üldtunnustatud põhimõtetele ja normidele tuginedes omavad 1994.a. Kriminaalkoodeksisse sisse viidud paragrahvid 61¹-61⁴ (inimsusevastased kuriteod ja sõjakuriteod) ning Karistusseadustiku paragrahvid 89-90 (süüteod inimsuse vastu) ja 94-109 (sõjasüüteod) tagasiulatuvat jõudu. See põhimõte on sätestatud muuhulgas KrK § 6 lg-s 4: "Inimsusevastane kuritegu või sõjakuritegu (paragrahvid 61¹ - 61⁴) on karistatav sõltumata kuriteo toimepanemise ajast" ning KarS § 5 lg-s 4: "Süüteod inimsuse vastu ja sõjasüüteod on karistatavad, sõltumata teo toimepanemise ajast." Seega Karistusseadustiku § 2 lg-s 1 säte - "kedagi ei tohi süüdi mõista ega karistada teo eest, mis selle toimepanemise ajal kehtinud seaduse kohaselt ei olnud süütegu" - ei välista 1940-ndatel ja 1950-ndatel inimsusvastaseid kuritegusid toime pannud isikute süüdimõistmist.

Sarnane on ka Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse Euroopa konventsiooni regulatsioon. Selle 7. artikli 1. lõige sätestab: "Kedagi ei või tunnustada süüdi kuriteos - teos või tegevuses, mis selle toimepanemise ajal kehtinud siseriikliku või rahvusvahelise õiguse järgi ei olnud kuritegu. Samuti ei või kohaldada raskemat karistust kui kuriteo toimepanemise ajal ettenähtu." Sama artikli lõige 2 aga täpsustab: "See artikkel ei takista ühegi isiku ükskõik missuguse teo või tegevuse, mis selle toimepanemise ajal oli kuritegu tsiviliseeritud rahvaste poolt tunnustatud õiguse üldpõhimõtete järgi, kohtulikku arutamist ja isiku karistamist."

Vaieldamatult olid süüteod inimsuse vastu 1949.a. märtsiküüditamise ajal ja pärast seda tsiviliseeritud riikide poolt üldtunnustatud rahvusvahelise õiguse printsiipide järgi kriminaalkuriteod. Seda tõendavad muuhulgas:

1. Nürnbergi Rahvusvahelise Sõjatribunali põhikirja vastuvõtmine 1945. aastal Londonis (Londoni harta) ja selle põhikirja alusel tribunali poolt isikute süüdimõistmine, kes sooritasid inimsusvastaseid kuritegusid aastatel 1939-1945.
2. ÜRO Peaassamblee resolutsioon 95 (I) 11. detsembrist 1946.a., milles kinnitatakse neid rahvusvahelise õiguse printsiipe, mida on tunnustatud Nürnbergi Rahvusvahelise Sõjatribunali põhikirjas ja selle tribunali otsuses.

Venemaa välisministeeriumi avaldust 20. novembril 2002 võrdsitavad väljamõeldud ja absurdsed "ajaloolised faktid", mis on esitatud omaaegse agressiivse kommunistliku propaganda vaimus ning meenutavad kangesti ajaloo võltsimise poolest kurikuulsaid nõukogudeaegseid kooliõpikuid. Näiteks olevat pärast sõjaaegsed metsavennad tapnud üle 15 000 rahuliku elaniku. Erioperatsioon "Priboi" ehk küüditamine olevatki olnud seotud "fašistide ja metsavendade terroristlike bandiitlike formeeringute" abistajate vastaste meetmetega.

(Pildiallkiri: Küüditamisest võis päästa varjumine metsa, kuid siis riskiti langemisega tšekistide kuulidest. Pildil RJM poolt tapetud ja pildistatud tundmatute naisterahvaste laibad.)

(Pildiallkiri: Siberisse küüditatud eesti lapsed. Venemaa Föderatsiooni välisministeeriumi hiljutise ametliku avalduse kohaselt nemad olidki “fašistide ja metsavendade terroristlike bandformeringute abistajad”. Kommentaarid on liigsed.)

Küüditamine ja vahendeid valimatu pidev jaht metsavendadele olid tõepoolest omavahel tihedasti seotud. Mitte aga kui abinõu ja eesmärk, vaid kui erinevad abinõud ainsa peaeesmärgi - okupatsioonivõimu kindlustamise - saavutamiseks. Selleks tuli kogu elanikkond vägivaldselt okupatsioonivõimule allutada ning allumatud kas hävitada või isoleerida. Laialt levinud (ja omal ajal levitatud) on arvamused, et küüditamise eesmärgiks oli kollektiviseerimise kiirendamine – võtta vägivaldselt ära jõukamate talunike vara ja luua reaalne ähvardus, et sundida allesjäänuid kolhoosidesse astuma. Tõepoolest, täielik kolhoseerimine poleks ilma küüditamise ja muude mastaapsete repressioonideta õnnestunud, kuid peaküsimuseks jääb, miks pidi riik (antud juhul okupeeriv riik) soovima efektiivse tootmismudeli asendamist ebaefektiivsega. Vaieldamatult oli tollal veel toimiv ja traditsioonidega talutootmine tunduvalt efektiivsem kolhoosidest, mistõttu viimased ei saanud olla eesmärgiks omaette. Vastuseks on meetodika, millega teostati totalitaarset okupatsioonivõimu. Tekitavat maaproletariaati oli viimasele lihtsam allutada kui endaga ise hakkama saavat talupidajat. Taoline 1930-ndatel aastatel NSV Liidus järeleproovitud praktika toimis ka Eestis.

Surmahoopi metsavendlusele ei andnud sugugi küüditamine. Nagu 1941. aasta juuniküüditamise järel, nii aktiveerus metsavendlus märgatavalt ka vahetult peale 1949. aasta küüditamist. Metsa läksid väljasaatmisest pääsenud terved pered või omasteta jäänud inimesed, paljud ka lihtsalt uue “Priboi” hirmus või soovist kätte maksta kaotatud lähedaste eest. Siinkohal on paslik meenutada, et küüditatud saadeti Siberisse eluks ajaks. 1949. aastal oli eestlastele teada vaid kaheksa aasta vanune kogemus, mis ei andnud erilist lootust äraviiduid enam elusalt kohata. Olukorra mõningast muutust 1950-ndate teisel poolel polnud siis veel võimalik ette näha.

Metsavendluse pikaldase hääbumise tingis hoopis talupidajate (sugugi mitte ainult “kulakute”) ehk metsavendade toitjate kadumine – niisiis eelkirjeldatud repressiivmeede nimega kolhoseerimine. Kolhoosnikel oli endilgi toitu napilt ja kolhoosis ei saanud ka metsavennad toidu eest tööd teha nagu varem taludes. Muude varustuskanaliteta jäänud metsavennad olid möödapääsmatult sunnitud toidu hankimiseks hakkama poode ja muid asutusi röövima. Olles näinud seal “realiseeritavat” küüditatute vara, ei tekitanud ega saanudki see tekitada neis mingeid süümepeinu. Taasiseseisvunud Eesti Riigikohus on rehabiliteerinud mitmeid endisi metsavendi neile kunagi inkrimineeritud röövimistes ja vargustes, kui need olid seotud võitlusega Eesti iseseisvuse eest ja eesti rahvale tehtud ülekohtu vastu.

Kriminaalasjade kohtusse jõudmist püüdis Venemaa seostada Riigikogu 2002.a. 18. juuni avaldusega. Sellega taheti jätta Venemaa avalikkusele muljet, justkui oleks Riigikogu otsusega Eesti Vabariigis välja kuulutatud endiste kommunistlike “korrakaitsete” vastane kampaania, mille osaks kõnealused protsessid on. Tegelikult on kriminaalasjade arutamine kohtus aastatepikkuse järjekindla eeluurimise tulemus ja seda teavad kõik asjaosalised suurepäraselt. Saaremaa 1949. a. märtsiküüditamise kriminaalaja menetleti näiteks 17. augustist 1999 kuni 12. juunini 2002 ehk ligi kolm aastat. Siit ilmnebki, et Vene poliitikute ja diplomaatide

avaldused kostuvad küll kaugelt, kuid mõeldud on nad nii-öelda sisetarbimiseks kohalikule valijale.

Lisaks Vene Föderatsiooni ametlike seisukohti kajastavatele ametlikele avaldustele kohtab venekeelse ajakirjanduse veergudel ka hämmastamapanevat informeeritust isikute poolt, kelle ametiülesannete hulka Eestis toimuva ülitähelepanelik jälgimine ei tohiks kuuluda. Näiteks on Eesti kohtuasjade pärast korduvalt südant valutanud Kemerovo oblasti kuberner Aman Tulejev. (Kas tõesti peitub siin soov Eestit kodukandis sama jõuliselt tutvustada, kui tema hallatava oblasti pealinn on suutnud end Eestis vene organiseeritud kuritegevuse kontekstis kuulsaks teha?). Vähem tähelepanuväärne pole ka kubeneri seisukohtade sisuline ja ajastuslik kokkulangevus välisministeeriumi avaldustega.

Erinevalt A. Tulejevi nimel tehtud avaldustest tuleb tõsiselt murettekitavateks pidada vene vasakäärmuslike natsionaalbolševike ehk nn. limonovlaste vandalismiakte ja nendega kaasnenud avaldusi. Ööl vastu 15. novembrit 2002 panid limonovlased Moskvast Eesti saatkonna vastu toime värvirünnaku. Miitinguid on limonovlased Eesti saatkondade ees korraldanud enne ja pärast rünnakut. Limonovlaste avaldused inimsusvastaste kuritegude uurimise teemal langevad sisuliselt kokku Venemaa ametiisikute poolt väljaõelduga, kuigi on esitatud tunduvalt ebadiplomaatilises vormis ja sisaldavad ka otseseid ähvardusi. Teadaolevalt ei ole Venemaa võimud Moskvast nimetatud rünnakute eest mitte kedagi vastutusele võetud.

Lisaks valitseva administratsiooni toetuse populistlikule kindlustamisele, võib märgata Venemaa poolt üldisemat püüet rehabiliteerida kommunistlikke repressiivorganeid ja neid juhtinud isikuid. Meenutagem ainsa kõneka näitena 2002. aastal Moskvast päevakorda tõusnud kava taastada Feliks Edmundovitš Dzeržinski ausammas Lubjanka. Kõigi NSV Liidu julgeolekuorganite eelkäija VTŠK ehk tšekaa rajaja Dzeržinski oli punase terrori ristiisa. Just tema lõi ja arendas välja repressiivsüsteemi, mille lahutamatuks osadeks said mahalaskmised, küüditamised ja sunnitöölaagrid ning nendega külvatav üldrahvalik hirm. Tuleb nõustuda, et ilma Dzeržinski meetoditeta ei oleks Nõukogude Venemaa kunagi saavutanud kurikuulsat võimsust, mille üle paljud venelased tänaseni nostalgilist uhkust tunnevad. See on aga julm ja šovinistlik nostalgia. Kümnetele miljonitele inimestele, sealhulgas kõige rohkem vene rahvale tähendasid nõukogude võim, eriti aga selle sunniaparaadi sümbolid Tšekaa, GPU, OGPU, NKVD, NKGB, MGB ja KGB surma ja kannatusi.

Niisiis on Venemaa dilemma ees – kas mõista koos demokraatliku maailmaga hukka see, mille üle ollakse harjunud uhkust tundma, või siduda jätkuvalt oma identiteeti ja patriotismi kurikuulsa kommunistliku vägivaldse deržaava-minevikuga. Kahjuks näib, et Venemaa on hetkel valinud viimase tee kui kergema. Samas kinnitatakse kõrgel riiklikul tasemel poliitilist kurssi Lääne suunal, mis annab lootust, et Eestis ja mujal Euroopas süüdimõistetavate inimsusvastaste kurjategijate seostamine “omadega” ei kesta kaua. Pole ju kujutletav, et tänane Saksamaa Liitvabariik tunneks end puudutatuna kunagise Vichy marionettvalitsuse ametniku Maurice Paponi hiljutise süüdimõistmise üle genotsiidikuritegudes Prantsusmaal. Veelgi absurdsem oleks Prantsuse poliitikute või diplomaatide kartus, et taoline kohtuprotsess võiks kahjustada riikidevahelisi suhteid. Niisiis on pikkade demokraatiatraditsioonidega Euroopast õppida nii siin kui sealpool Peipsi järve. Inimsusvastaste kuritegude ja

sõjakuritegude uurimine ning suhtumine sellesse on õhtumaise tsiviliseerituse omalaadne lakmuspaber.